

Kolozsvár, az erdélyi magyar városok gyöngyszeme

Amidőn Árpád fejedelem vezetésével beérkezett a Kárpátmedencébe a nyugatra tartó magyar nép utolsó ága és megazálta Erdély földjét, uralma biztosítására felépítette ott a mai Kolozsvár bölcsőjét, a *Koluswar* nevű várat.¹ E helynek már a római korban is magyar nyelvű lakossága lehetett, mert római kori neve: *Napoca*, magyar értelmű, jelentése Nap-város (Napo-Ca=Nap Kő). Az új vár falakkal körülvett négyszög alakú őrhely volt, a mai Óvár területén, az első kisebb magaslaton, nem messze a Szamostól. Helyét a város térképén szeszélyesen kanyargó kis utcák jelzik, melyek a többi beépített területtől élesen elütnek.

Kolozsvár már az első Árpád-királyok idején is fontos támaszpontja volt a belsőkárpáti államrendnek. A vár élén ispán állt, aki királyi urát képviselte és az ő kezében futottak össze a környék katonai és közigazgatási szálai. Mellette korán szerephez jutott a főesperes, a szellemi és kulturális élet vezetője, aki szintén a várban lakott, kíséretével együtt. A lakosság többi része a falakon kívül helyezkedett el. A város jelenlegi területén épült fel a környék legrégebb kőépülete, az 1061-ben alapított és ma is épségben meglévő kolozsmonostori apátság. Arról híres ez, hogy falai között működött Erdély legjelentősebb középkori közjegyzői hivatala, úgynevezett "Hiteles helye."

Az 1240/41. évi tatárjárás a régi vár és település életére súlyos csapást mért. A sík terepen emelt, inkább a belső rend fenntartására, mintsem külső támadás elhárítására szolgáló vár nem tudott sikeresen ellenállni a nagy tömegben támadó ellenségnek. A tatárok a város lakosságának nagyobb részét megölték vagy elhurcolták. Az ellenség kitakarodása után a sok vért vesztett település újjáéledésében jelentős szerepet kaptak az idegenből bevándorló, iparral és kereskedelemmel foglalkozó német családok, akiket helybeli összefoglaló névvel szászoknak (Saxoni=Székes honi?) neveztek el. Ezek a bevándorlók többrendbeli kiváltságot kaptak: adókedvezményt, ingyen földeket és szabad pap- és bíróválasztás jogát. E szabadságokat utóbb az őslakos magyarságra is kiterjesztették, úgyhogy a városban az igazságszolgáltatást és közigazgatást rövidesen már a király által kinevezett királybíró és a lakosság által megválasztott városbíró közösen végezte. Ez annyit jelent, hogy a tatárjárás után a város önkormányzati alapon kezdte felépíteni belső életét.

¹ Ez a tanulmány eredetileg német nyelven íródott meg, valamivel bővebb terjedelműen és gazdag illusztráló anyag kísé-

tében, Kolozsvár-Klausenburg, das Herz Siebenbürgens címmel (Kolozsvár, 1944).

Kolozsvár a 13-14. század fordulóján már a vár falain kívül is tekintélyes területre terjedt ki és egy 1316-ból keltezett oklevél mint "városról" (*civitas*) emlékezik meg róla. További félszázad múlva azzal a joggal ruházták fel, hogy saját pecsétjét használhassa. E pecsét három bástyát és egy városkaput ábrázolt és az új közjogi helyzet büszke jelzésére szolgált. 1405-ben újabb kiváltságot kapott Zsigmond királytól, amikor is önkormányzatát közelebbről meghatározták. Ugyanekkor új, az előbbinél szélesebb és erősebb falakat építettek, amelyek az egész települést körülvették és oltalmazták. Végül ugyanezen évszázadban a város területéről kiszorították a vármegyei hatóságok minden befolyását és az önkormányzatot pallosjoggal is felruházták. Ezzel Kolozsvár élet és halál ora lett saját területén, szinte államot alkotott az államban.

Kolozsvár hivatalos pecsétje a XIV. század második feléből. Kőrírata: S(igillum) Consulium Civitatis Coluswar.

A 15. századi Kolozsvár már az egész későbbi belváros területére kiterjedt. Középpontja a régi várból áttevődött a Főtérrre — a mai Mátyás király-térre — melynek tengelyében Szent Mihály arkangyal védnöksége alatt impozáns templomot építettek. A főtérrre torkoló széles utcák a Nagy Alföld városalnak térfelhasználását idézik emlékezetünkbe és így a városnak kifejezetten magyar jelleget adnak. Egész Erdélyben nem akad párja e harmonikus tervezetnek, melynek szabályszerűségéhez sem Brassó, sem Nagyszeben, sem Gyulafehérvár nem hasonlítható. Csak egy magyar város, Kassa mutat vele rokonságot. E tökéletes városi tervezet ismeretlen szerzőtől ered, akinek elgondolása századokra irányt szabott a város topográfiai terjeszkedésének. A főtéren álló templom hatalmas tömege körül több jeles épület keletkezett: kisebb templomok, városi és plébániai iskolák, egy kórház és néhány más középület, — mindez körülvéve a városi önkormányzat messzelátászo ismertető jelével, a magas és komor védőfalakkal. Ezt az önmagában is festői képet a természet díszítő szeretete végeláthatatlan bükk- és tölgyerdőkkel keretezte be, amelyek a környező hegytetőkön színes pompában tündököltek. Így jött létre Erdély földjén a nyugateurópai várostípus egyik látványos példája, amit előbb Aegidius Van der Rye (+1605) hollandi festőművész, utóbb (1617-ben) Houfnagel György vésnök örökített meg kőrunkra. Nyen vonzó településsé, valóságos várossá alakult Kolozsvár a 15. és 16. század folyamán, mely az átutazó idegenre is lenyűgző benyomást gyakorolt.

Ekkor zúdult a városra második katasztrófája: a török jövetele. A magyarság, mint néhány száz évvel korábban a tatárokkal szemben, ismét csak egyedül, saját magára utalva volt kénytelen a túlerővel szemben felvenni a harcot, amely voltaképpen egész Európa ügye volt, amellyel szemben tehát egész Európának kellett volna vállvetve küzdeni. Mint

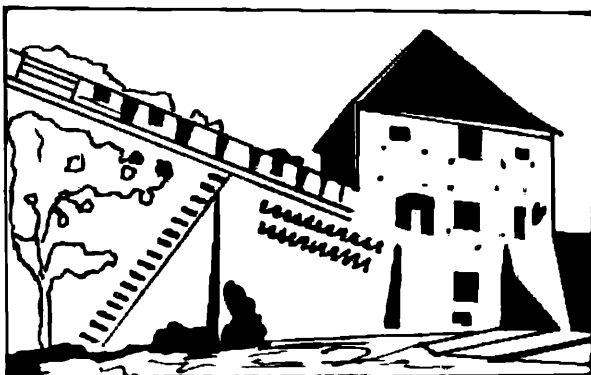
ismeretes, a küzdelem során a törökök kiszakították a magyar állam: tesztéből az Alföldet és röviddel utóbb, 1541-ben az erdélyi részeket önálló politikai életre kényszerítették. Ezzel az eseménysorral megszűnt a korábbi szoros kapcsolat Kolozsvár és az anyaország között és a város jelentősége fokozatosan csökkent. Helyette új erdélyi központként Gyulafehérvár lépett előtérbe, amely Erdély belülről való összefogása szempontjából előnyösebb földrajzi helyzettel bír. Az erdélyi fejedelmek azért ezt a régi püspöki székhelyet választották állandó székhelyükül. Kolozsvárt 1600-ban a török seregek majdnem teljesen elpusztították. Azután elszenvedte több ízben a rátört pestisjárványt, 1655-ben egy hatalmas tűzvész is pusztította, majd 1658-ban, az önálló erdélyi fejedelemség bukásával egyéb bajok jöttek. Erdély földjét az egyesült török és tatár seregek ezután már évről-évre rendszeresen pusztították. Egy razzlájuk alkalmával a belvárost is felgyújtották, elhurcolták maradék kincseit és rabszójra fűzve elhajtották lakossága jórészét. Az egykor díszes város ezután már csak árnyéka volt régi nagyságának.

A török kiűzése után Erdély visszatért a magyar király joghatósága alá, de idegen gondolkodású királyaink, a Habsburgok, nem egyesítették a Kárpátmedence egyéb részeivel a régi módra, hanem azoktól elválasztva, külön tartományként kezelték és közvetlenül Bécsből kormányozták. Bár e fordulat visszaadta a város békéjét és biztonságát, nem hozta vissza annak hajdani jólétét, híres iparát és kereskedelmét, fényes politikai és közigazgatási szerepét. A nemzettől idegen bécsi udvar egyoldalú vámpolitikájának fedezete alatt Erdélyt osztrák és cseh árucikkkel öntötték el és az így előállott erős verseny csírájában fojtott el minden helybeli kezdeményezést és a kereskedelmet szűk keretek közé szorította. A németesítő politika Erdély közigazgatását határozott magyar-ellenes éllel a szász nép által lakott területre, Nagyszebenbe összpontosította. A visszaszorított termelési és fogyasztási színvonal, valamint a politikai-közigazgatási súlypont eltolódása következtében Kolozsvárt bekövetkezett a városi életforma hanyatlása. Egy 1720-ban végzett összeírás szerint az ott élő kézművesek és kereskedők egyhangúan azt vallották, hogy egyikük sem képes tulajdonképpen foglalkozásából megélni, hanem mellékesen mezőgazdasági termeléssel is kénytelen foglalkozni. Ez a kettős, félig városi félig falusi életforma a legjellemzőbb vonása a 17-18. századi hanyatló Kolozsvár életének.

A város és vele együtt egész Erdély újabb virágkora a 18. század végén kezdődött, a magyar nemzeti gondolat újjáéledésekor. E gondolat zászlóvivője és kialakítója elsősorban a helybeli nemesség volt. tekintve, hogy más társadalmi osztály erre a szerepre kevés ereje miatt nem vállalkozhatott. A magyar nemesség régi politikai érzékétől vezetve, a magyarság vezető szerepének visszaszerzését helyes meglátással az anyaországgal való újraegyesülésben ismerte fel. Ez új politikai elgondolás első eredményeképpen sikerült az erdélyi tartományi kormányzatot (Guber-

nium) Nagyszebenből Kolozsvárra áthelyezni (1790). Fordulópontot jelentett ez a város fejlődésében, mert a nagy politikai méltóságokat viselő magyar nemesség hamarosan a német városi polgároknak is eszményképe lett. E két társadalmi réteg között a családi kapcsolatok révén bekövetkezett az egybeolvadás és kialakult a "nemes polgár", a patricius életeszmenye. A 19. század negyvenes éveiben ez a megújulás már hatalmas energiáktól táplálva haladt előre s a régi, egységes magyar állam helyreállítása a közigazgatási határokkal szétszakított két magyar hazában általános követelménnyé lett. 1848 e gondolat megvalósulásának éve, az a történeti pillanat, amidőn az erdélyi országgyűlés a kolozsvári Redoute épületében, az Unio-utca 21. szám alatt kimondta Erdély és Magyarország egységének helyreállítását, a két ország únióját. Az oroszokkal szövetszerezett bécsi udvar a magyar szabadságharc leverésével (1849) megpróbálta ugyan a történelem kerekét visszafordítani, de az osztrák-magyar kiegyezés (1867) újra helyreállította az ország történelmi egységét. Kolozsvár visszatérése az egyetemes magyar életbe azonnal visszaadta e városnak természetes hivatását és biztosította fejlődésének kedvező feltételeit. Az ipar gyorsan és nagy lépésekkel haladt előre, a kereskedelem felvirágozott s a politikai-szellemi élet mindjobban elmélyedt. Kolozsvár minden tekintetben Kelet-Magyarország (Erdély) első városává lépett elő, azzá a központtá, amellyé az első vár megalapításával királyi ura kiszemelte.

A város beépített területe 1790-től szakadatlanul bővült s fokozatosan kinyúlt a Szamos és Nádas völgyeinek közelfekvő lapályaira. E térbeli kiterjeszkedésnek majdnem mindenütt áldozatul estek a festői várfalak és eltűntek a közlekedést akadályozó városkapuk. A város szélén kezdődő hatalmas tölgy- és bükkerdők, melyek egykor a díszes keretet szolgáltatták, szintén eltűntek, úgyhogy a szem ma már csak itt-ott pihenhet meg egy-egy erdőfoltan az egyébként kopár, szürke-sárga kolozs-

A kolozsvári Bethlen-bástya
A régi város festői bástyafalainak egyik maradványa

vari hegyláncokon. Külöleg ez a legszembetűnőbb változás a régi város-köpen. Ebből az akadálytalanul folyvást terjedő városba azonban a villamosok fűlsiketítő lármája sohasem tudott behatolni, itt az élénk forgalom ellenére is megmaradt egy bizonyos nyugodt előkelőség, bár a városi jelleg szakadatlanul erősödött. Az erdélyi kormányzat visszatelepítése után az állam, a gazdag mágnások és az egyház versenyezve építették fel a szebbnél-szebb épületeket, magánpalotákat és kőházakat. 1791-ben kővel burkolták az utcákat; 1827-ben bevezették az utcai világítást; 1871-ben gázvilágításra tértek át; a Ferenc József-Tudományegyetem felállítása 1872-ben egy egész városnegyed keletkezését vonta maga után; 1827-ben vízmű létesült és 1906-ban Kolozsvár már villamosan kivilágított modern város. Utcáit és parkjait hatalmas platánfák szegélyezik, egyes útvonalakat illatos akácfa és lágyan ringó hársfák díszítik. A villanegyedek kertjeiben szebbnél-szebb díszcserjék és bokrok virítanak s ezek kora tavasztól egész nyáron át a késő ősziig illatos parfümmel telítik a levegőt. Könnyű megérteni, hogy e vonzó város elvesztése miatt 1918-ban minden magyar szemből könnyek hullottak.

1918 december 24-től 1940 szeptember 11-ig a város román uralom alatt élt. A második kécsi döntés után, mely a Duna-vidék tarthatatlan

A kolozsvári egyetem központi épülete

helyzetét részben orvosolta, Kolozsvár újra magyar lett és felvette történelmi hivatását. De 1944 őszén a sors kereke ismét fordult: a keleti óriástér erői ezúttal nem tatárok és nem törökök, hanem bolsevista szlávok által összefogva, immár harmadszor a történelem folyamán, elárasztották a Kárpátmedencét, összezünták annak politikai szervezetét és Erdellyel együtt Kolozsvárt is kiszakították a magyar életközösségből. Az or-

szágrész román fennhatóság alá került, jűdáspénzként az elkövetett régi áti árulásért.

Kolozsvár köztörténetén kívül hosszasan lehetne időznünk e fontos magyar őrhely művészi emlékeinek felsorolásánál, a város gótikus, renaissance és barok emlékeinek bemutatásánál, amelyek arányosan szaporodtak a város jólétével és csökkentek viszontagságos sorsával. Ettől azonban el kell tekintenünk, mert a szükséges illusztráló anyag közzétételétől viaszatartanak anyagi lehetőségeink. De sokat mondhatunk és még többet mondhatnánk arról, mit jelent Kolozsvár az összmagyarság számára, különösen pedig népünk Erdély földjén élő ága számára. Ez a város ugyanis nemcsak földrajzpolitikai, néprajzi és művészi fejlődése révén függ össze a közös magyar élettel, hanem a lelki és szellemi élet ezer meg ezer szálával is. Kolozsvárt született a legnagyobb magyar királyok egyike: Hunyadi Mátyás. Ebben a városban zajlottak le azok a

híres hitviták, amelyek a város középkori lelki egységét ideiglenesen meghontották. A nemzedékeken át tartó küzdelemből azonban katolikusok, luteránusok, kálvinisták és unitáriusok egyformán győzelmesen kerültek ki, mert a 16. század végére valamennyien biztosították szabad vallásnyilvánlatukat. Ez az Európában akkor egyedülálló történelmi tény nemcsak a koran kialakult vallási türelmesség bizonyítéka, hanem annak is jele, hogy Erdély földjén alakult ki legkorábban a modern magyar nacionalizmus felekezetek fölött álló, minden magyart összekötő eszmeköre. Ez új gondolatrendszert egyik leghatalmasabb képviselője Erdély útmutató első nagy fejedelme Rócskai István volt.

Kolozsvár kulturális jelentősége hatalmas szellemi erején nyugszik, amelyet megalapításától kezdve szakadatlanul sugároz szét egész Erdélyben. Ebben a városban a magyar kultúra ápolása a kolozsmonostori benedécs apátság felállításával, a 11. század derekán, több mint 900 évvel ezelőtt kezdődik. A vallási viták korában számos magas iskola keletkezett s nemzedékeken át képezte ki Erdély szellemi vezérkarát. Ebben a városban állították fel Erdély első magyar nyomdáját 1550-ben s annak első kiadványa Heltai Gáspár *Katekizmusa* volt.² Báthory István erdélyi fejedelem, aki egyúttal lengyel király is volt (1576-1586), az orosz hódító politika feltartóztatásával szerzett magának halhatatlan nevet a történelemben. Ő volt az, aki kora követelményeinek megfelelően felállította Kolozsvárt az első erdélyi egyetemet 1581-ben, a jezsuita rendre bízott *Bathorianum*-ot. Ez az egyetem viszontagságos sors után a 17. század végén új életre ébredt és lett a város legfontosabb művelődési intézményévé. Jogi és orvosi kara megérte az új, teljes — azaz négy karú — magyar egyetem felállítását 1872-ben. Itt, ebben a városban született meg a magyar akadémia és a magyar múzeum felállításának gondolata, itt jött létre az első magyar állandó színjátszó társulat 1792-ben, az első erdélyi tudományos folyóirat 1814-ben és itt fejezte ki 1859 óta szakadatlan tevékenységét az Erdélyi Múzeum Egylet, többszáz kö-

Kolozsvár legnagyobb fia:
Hunyadi Mátyás magyar király

2. Konstantinápoly első török nyomdáját is egy kolozsvári magyar ember állította fel 1729-ben, aki Thököly Imre szabadságharcra idején esett fogságba, áttért az iszlám hit-

re s felvett török neve alatt, mint Ibrahim Mútefferika, azaz az "uralkodó szolgálatára rendelt Ibrahim" tette magát híressé a török kultúrtörténetben.

tetre terjedő kiadványaival. 1908-ban Kolozsvárt 22 templom állt, 77 iskola működött 721 tanerővel és könyvtáraiban több százezer kötetnyi könyv állt a tanulni és okulni vágyó lakosság rendelkezésére. Rövid viszatérése idején (1940-1944) Kolozsvár szellemi és tudományos élete újra eleven színpompában bontakozott ki. Ez a város elszakíthatatlanul szívfünkhöz nőtt és nem nyngodhatunk bele mai sorsába.³

Rákóczi fejedelem kétszázötven év távlatából (1953)

Rákóczi Ferenc fejedelem

Kétszázötven esztendővel ezelőtt, 1703-ban kezdődött el a magyar nemzet leghosszabb fegyveres szabadságharca és bontotta ki lobogóit a "Szabadságért" Rákóczi Ferenc. Bár a fegyverek zaja a majtényi síkon 1711-ben elült s a véres történeti események idők múltával az emberek emlékezetében megfakultak, az egymásután következő nemzedékek lelkében mégis mind a mai napig különös zengése maradt e névnek: "Rákóczi Ferenc". Bizonyítja ez, hogy a lefolyt küzdelem értelme és eszmei tartalma ittmaradt közöttünk és sugalmazásaival, biztatásaival alkotóereje lett a nemzet mindenkori életének.

Az írók és költők, a politikusok és a zenevilág emberei, akik e nagy magyar vezér egész újabbkori történetünket bevilágító alakjához közeledtek, elsősorban maguk is az Ő eszmei örökségét kutatták, azt próbálták fogalmi hálózatukkal megragadni. Ugy tettek, miként Farkas József református püspök magáról vallotta: "En csöndben hozzásimulok az élőhöz, a világ végezetéig halhatatlan Eszményképeinkhez... Ővele magával beszélgetem meg: mit tartsak róla, küzdelmeiről, álmairól, csalódásairól, sikereiről, hihetetlen szenvedésekkel áldott életének sok keserves búsulásáról." Rákóczi eszmévé finomulása a 18. század végén már bekövetkezett s a hős azontúl, miként Csaba vezér is,

3. Kolozsvárral foglalkozó tanulmányok: Balogh Jolan, Kolozsvár régi lakói. Híttel, 1942 - Makkai, Ladislaus, Klausnburg. Budapest, 1944. Makkai, Ladislaus, Villos do Transylvania. Budapest, ő n - Sobos

tyén József, Kolozsvár sz. kir. város címere. Kolozsvári Szemle, 1943. — Simonfay Aladár, Ibrahim Mütefferika, Bahnbrecher des Buchdrucks in der Türkei Budapest, 1944

a kárpáti népek legendás alakjává változott, aki a múltat összeköti a jellel s irányítást ad a jövőre, aki tehát maga az élő nemzeti folytonosság. Ezért valahányszor a magyar sors kereke nagyot fordult, azaz megváltozott a jelen és más jövőt sóvárgott a nemzet, Rákóczi rendkívül gazdag vonásokat felmutató portréján mindannyiszor más és más vonásokat láttak kidomborodni, — más lett a kor Rákóczi-szemlélete.

Járjuk hát végig e történelmi óriás színes galériáját és vessük fel a kérdést, melyik a mi Rákóczi, a számkivetettek vezérlő csillaga és melyik az "igazi" Rákóczi?

Az állami függetlenség hőse

A Habsburg-monarchiába illesztett Magyarországnak a kiegyezés idejétől (1867) az összeomlásig (1918) az a legjellemzőbb vonása, hogy nem volt az állami függetlenség teljes birtokában. Annak lényeges részeit az idegennek megmaradt uralkodó gyakorolta, aki az ország érdekei fölé idegen érdekeket helyezett a külügy, a hadügy, a gazdasági élet és nem utolsósorban a szellemi élet terén. A magyarság ezidőben leghőbb sóvárgással az állami élet teljének megszerzésén csüggött és e függetlenség teljes megszerzését tartotta legfontosabb feladatának. Ebben a jelenben és ebben a jövő elképzelésben, amit az akkori korszellem, a szabadelvű irányzat csak erősített, érthető, hogy Rákóczi nagy szabadságharcának bonyolult szövedékéből leginkább azok a mozzanatok ragadták meg figyelmét, amelyek a nemzet jelen és jövő törekvéseivel legszorosabban összefüggtek. Ezért a kiegyezés korabeli magyarság lelki szemei előtt Rákóczi küzdelmének értelme és lényege úgy tűnt fel, mint elsősorban a politikai függetlenség visszaszerzéséért folytatott megalkuvás nélküli küzdelem és a fejedelem maga ennek a küzdelemnek hőseként jelent meg. Ez a szemlélet hosszú ideig kizárólagosan uralkodott a magyar szívekben s magának követelte az egész Rákóczit.

A fejedelem érzés- és gondolatvilágában a függetlenségre való törekvés kétségtelenül egyike a legszembeszökőbb vonásoknak. Harci zászlóira, pénzeire a "Szabadság" szót iratta és arról beszéltetett az általa kiadott első magyar hetilapban és azt mondták az általa sugalmazott francia nyelvű egykorú írások. Megrendítő Vallomásaiban a fejedelem maga is azt írta: "Nem vezérelt bosszúvágy, nem a korona avagy a fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodói ösztön, hanem egyedül a szabadság szeretete és a vágy, felszabadítani hazámat az idegen járom alól. Célja minden tettemnek egyedül ama hiú dicsőség volt, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek." E mély zengésű ígéket a szabadságról és hazáról a kiegyezés korabeli nemzedék sokszor és sokat idézte és könnyű megérteni azok többszörös visszhangját a korabeli magyar lelkekben. Ezekben az ígékben valóban minden eleme benne volt az újabb és újabb államisztikai formákban kifejezett magyar függetlenségi vágynak.

Hogy az állami függetlenséget kifejező Rákóczi-portré oly mélyen

bovenmúlt a magyar közudatba, nem utoljára sorban egy híres-nemes magyar történelmi, Thaly Kálmán munkásságának tulajdonítható, aki egész életét a fejedelmi glóriájának megszövése szentelte és fáradhatatlan buzgalommal kutatta fel az idevágó levéltári okmányokat. E mélyenjáró Rákóczi-kultuszra utalva írta az 1935-ös Rákóczi-ünnepek alkalmával Ravasz László püspök, hogy Rákóczi volt az, "akiben az egyszerű embertől a legmagasabbig azonnal világossá vált a magyarnak az az ősi és örök igénye, hogy önmagáé legyen, hogy maga rendelkezék maga felett. A nemzeti öncélúság és az emberi méltóság nagy szenvedélyét, amelynek Rákóczi rabjává esett, ő zendítette meg a legtisztábban és a legerőteljesebben. Az utolsó pillanatban az életvágynak, a nemzeti méltóságnak, az önnállóságnak ösztöne öbenné teljesült meg."

A kiegyezési korszak végén történt egy kísérlet arra, hogy ezt a Rákóczi-képet összetörjék a magyar szívekben s a történelmi hős lealázásával előkészítsék az utat egy Habsburg-szemponthú kép, a "lábadó Rákóczi" kialakítására. Erre a munkára Szekfű Gyula vállalkozott, aki akkor a bécsi Udvari és Állami Levéltár szolgálatában állott és utóbb a budapesti kommunista kormány moszkvai követe lett. A kísérletet azonban a magyar közvélemény felháborodással utasította vissza, a munkát tudománytalannak tartotta, Szekfűt pedig nemzetgyalázónak bélyegezte. Így az állami függetlenség Rákóczi-portréja épségben hagyományozódott át a trianoni Magyarországra is és élénken élt a két háború között. A rendszer egyik ismert ideológusa, Kornis Gyula professzor állapította meg 1935-ben, hogy "Rákóczi személyisége és a nemzeti szabadság ügye a magyarság történelmi tudatában két század óta egyet jelent. Rákóczi egész szellemi és erkölcsi mivoltának, lelkialkata valamennyi lényeges tulajdonságának egy közös kútfeje van: hivatástudata. Lelke mélyén meg van győződve történelmi küldetéséről: érzi, hogy az ő életének különös missziója van a magyar nemzet sorsának irányításában. E küldetés tartalma politikai eszmény: az 1526-ban elvesztett független államiság visszaszerzése a nemzet számára."

A teljes nemzeti gondolat szimbóluma

Az első világháború és a velejáró országcsönkítés után, amikor a függetlenség váratlanul önkbe hullott, amikor tehát a jelen és jövő problémái megváltoztak, a múltból örökölt Rákóczi-kép mellé a szellemtörténeti kutatások nyomán egy újabb portré lépett: Rákóczi-szemléletünk kibővült, kiegyensúlyozódott és elmélyült, hogy "egész igazságunk, egész hazánk szabadságának soha el nem homályosuló szimbólumává" legyen. Ezen a képen Rákóczi a szellemi és anyagi élet minden terén függetlenül kibontakozó magyarság vezéréként, mint a "korszerű magyar szintézis" hőse jelent meg, aki nemcsak az elérendő nemzeti célt tüzi ki, hanem saját példájával előljárva, az ahhoz elvezető utat is megmutatja. A cél, amit Rákóczi kijelölt, — magyarázta most Ravasz László, — a magyarság ön-

értékét, hogy hangsúlyozza, azt, hogy saját magunkort vagyunk e világon. "A magyarság olyan életműködés, amely az életnek célja és értelme. Ez a Rákóczi-fogalom első tényezője." Magyarnek lenni tehát nem kiváltság, az nem büntetés, hanem "sors és lét", amit vállalnunk kell.

Az út pedig, amelyen járnunk kell, hogy eljussunk az öncélú magyar-
magyar érdekeinek sikeres ápolásához, Rákóczi megfogalmazásában "hirdeti
a nagy magyar egységet": politikai, társadalmi és vallási téren egyaránt.
Hóman Bálint kultuszminiszter és történétíró megfogalmazásában Rákóczi
a következőleg példázta: "A 17. században nagy küzdelem idejét élte
a nemzet. Amellett, hogy idegen hatalom, a török ékelődött az országba,
belső nagy irányzat küzdött egymással. Mindegyik élén jó hazafiak, de éles
politikai ellentétben álló férfiak állottak. Az egyik oldalon Esterházy Mik-
lós és Pázmány Péter, a másik oldalon Bethlen Gábor és I. Rákóczi
György... Ennek a korszaknak elmúltával egy nyugalmasabb kor követ-
kezett, amelyet a közhatalom a magyar jogok elkobzására kívánt felhasz-
nálni. És akkor a nemzet egységes táborba egyesült ezekkel a hatalmi tö-
rekvésekkel szemben és ennek a tábornak élére az a férfiú állott, aki anyai
ágon a Zrínyiektől származott, Zrínyi Pétertől, aki testvérével, a költő
Zrínyi Miklóssal együtt Pázmány Péter gyámfia, apai ágon pedig Rákóczi
György unokája volt. Ő maga személyében egyesítette a két magyar tábor
hagyományait és személyében képviselte a nemzeti egység gondolatát"
(Rákóczi, a politikai egység megszemélyesítője). "Rákóczi Ferenc
— folytatta Hóman Bálint jeles beszédét, — a nagybirtokos, akinek sza-
badsággharca a szegények, a zempléni, beregi és ungi jobbágyok felkelésé-
vel kezdődött, mint parasztvezér jött az országba és rövidesen mellette
állott az egész magyar társadalom fel a legmagasabb rétegekig" (Rákóczi
a társadalmi egység megszemélyesítője). "Rákóczi Ferenc, a nagy katoli-
kus, aki az ellenreformáció idején a protestantizmussal szembenálló je-
zsuita rendnek volt nagy tisztelője, tömörítette, egyesítette nemcsak a
katolikus magyarságot, hanem a protestáns magyarság vezető rétegét és
nagy tömegét is" (Rákóczi a felekezeti béke megszemélyesítője).

Ezzel a két éles vonással, — az öncélú és teljes nemzeti kibontakozás
szükségességének megfogalmazásával és a hozzávezető út kijelölésével, —
teljessé vált az újabb Rákóczi-kép. S a fejedelem a csonka ország ma-
gyarjai előtt is nagy magasságba emelkedett és méltán írhatták róla
akkor is, hogy "az újabb magyar történet nála dicsőbb alakot nem mu-
tat fel."

A dunavölgyi népek elhivatott vezére

Amíg a csonka ország történetfilozófusai Rákócziban a nemzeti ön-
célúság halhatatlan képviselőjét pillantották meg, az elszakított részek
és a külföld magyarsága ugyanakkor más újabb vonásokra lett figyel-
mes. Az ő jelenük több néppel való együttélés benyomásai alapján for-
málódott ki és jövőképzetüket a magyar vezetés utáni sóvárgás töltötte

ki. Ezért Rákóczi tetteit olvasva, cselekedeteinek értelmét keresve, az ő szemük a fejedelem századokból visszanező arcán az ezekkel rokon vonásokon akadt meg, amiket egybefonva, szemük előtt egy harmadik Rákóczi-kép alakult ki. E képen a fejedelem mint sok nép szervezője és elhivatott vezére jelent meg.

Ez a kép is a fejedelem szimbólumain és ígén épül fel. Hiszen ő vesette a szabadságharc kardjaira a sokatmondó hét betűt: F-R-I-N-G-I-A! Ezzel is hirdette: *Franciscus Rákóczi In Nomine Gentium Incipit Arma*, "Rákóczi Ferenc népek érdekében ragadott fegyvert." A gondolatot Vallo-másaiban írt szavai is aláhúzzák: "Az isteni gondviselés elküldött a pusztába, hogy fegyverre és szabadságra hívó szöveget legyen. És a szöveget meghallotta az ország minden népe": a magyar, a tót, a rutén, az oláh, stb. Mindezen népek szabadságáért, mindezen népekkel egyetértve harcolt a magyar hős, a vezető nemzet fia. S vezéri tisztét oly becsülettel visalta, hogy érte családi boldogságát és jószágának mérhetetlen tömegét is feláldozta és inkább számkivetésbe ment, semhogy cserben hagyta volna hiveit és a közös ügyet. Erre a kettősségre, — sok nép szervezésére és sok nép vezetésére, — utalt a megszállt Kassán elhangzott egyik beszéd, amelyben a szónok kidomborította, hogy "Rákóczi, a nagy úr, a szegény nyomott rutén, tót és magyar népnek volt vezetője... a népért és ember szabadságért fogott fegyvert... típusa volt annak a fogalomnak, amit a magyar úgy fejez ki, hogy úr... egy pillanatig sem habozott, amikor arról volt szó, hogy egymillió holdnyi birtokát feláldozza és ezzel adta példáját annak, hogy mi a vezér." Rákóczival, ezzel az "úrral" a magyarság megmutatta, hogy amikor a Duna-medencében a vezetés az ő kezében volt, mindenkor az ország egyetemes érdekei szerint, a népekkel egyetértésben tudott cselekedni, a magyar uralom tehát nem támaszkodott a nyers erő alkalmazására.

Az egyetemes európai szempont szükségszerű kiegészítője e Rákóczi-képnek. Mert a fejedelem szabadságharcának jelentősége nem korlátozódhat csupán orokra a népekre, amelyek szabadságáért közvetlenül harcolt. Hinnem azzal, hogy az európai egyensúlynak oly fontos középeurópai pilleret megvédelmezte és ezt a hivatást csábító ígéretekért, a lengyel koronát sem hagyta el, minden európai nemzetnek nagy szolgálatot tett. Ez Rákóczi küzdelmének európai értelme, amit a magyarság külföldi pontyjaiban állók pillantottak meg és rajzoltak fel a Rákóczi-portréra. "Rákóczi a dunavölgyi népek gondviselő vezére volt — írtam magam is Párizm, 1916-ban. — aki országokat áttekintő képességével európai érdekű harcokban állt és mint ilyen kora legnemesebb alakjai közé emelkedett."

A Rákóczi-kép változatai

A tizenharmadik században meg egy harmadik — sorrendben immár negyedik — kép is csatlakozott a dicsőséges Rákóczi-galériához, jelölve annak, hogy az a portré, a romantikus kor volt az, amelyben az embernek egy-

úttal "az örök értékek, anyagtalan eszmék és abszolút valóságok után szomjaztak." Ennek a kornak magábanéző, lelki embere ismerte fel Rákócziiban az Eg felé forduló arcot, s rajzolta meg róla a szent ember portréját. Ez a kép is az egész Rákóczira tart igényt s ugyanannyira háttérbe szorítja a hős többi vonását, mint az előbbi portrék a szent emberét.

E kép vonalait is eredetileg a fejedelem maga húzta meg s hitelesítette kolostori életével. Vallomásaiban találjuk e gyönyörű lelkirajzot: "Mindennél jobban indított az, hogy Isten akaratát teljesítsem: mert Te látod Uram, hogy sem fejedelemségre nem vágyakoztam, sem a háborút, a bosszúállást nem kívántam, sem a veszélyektől nem irtóztam. Közömbös volt az személyemre, hogy mely úton járok, csak azon járjak, melyet Uram Istenem Te tűztél ki nékem."

Ezeket az Isten akaratát fürkésző gondolatokat Szörtsey József így kommentálta: "Ezek Rákóczi szavai; mélyről búgnak föl, akár Jézus Krisztus Hegyi-beszéde és magasan szárnyalnak fel a csillagos egeken túl a Mindenható Istenig. Ezek a szavak túlelmelik Rákóczit minden földiségen, túl a nemzeti szabadsághős esendő nimbuszán..." Ez a földiségen túlelmelt Rákóczi Szent Ágoston, Asszíszi Szent Ferenc és Pascal társaságába jut s elmondhatni róla: "Elindulásától megérkezéséig, édesanyja első csókjától szíve utolsó dobbanásáig Isten hordozta kézenfogva." Herczeg Ferenc is azt fejtegette "Pro Libertate" c. regényében, hogy "Rákóczi nagysága nem is politikai vagy katonai sikereiben, hanem páratlan jellemerejében van." Zolnai professzor észre is vetette, hogy ezen a negyedik Rákóczi képen a nagyságos fejedelem "mint alázatos, testi és lelki remete jelenik meg, Istennel beszélgető, magányos, mély vallási kultúrának átélője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő bölcsharmonia." Szerinte Rákóczi "a magyar katolicizmus egyik legértékesebb egyénisége, a magyar szellemi élet múltjában Európát magába vevő és Európának magából adó gondolkodók egyike", aki "ha nem a józan racionalizmus és a felvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét és szellemült lényé csodákat fakaszt a lelkekben... Szemünk láttára nő fel az egymásután jövő századok során az örökkévalóságba s bizony egyike ama nagyjainknak, akikre nem volt méltó a világ."

A száműzöttek vezércsillaga

Magunkról, száműzöttekről és külföldön élő magyarokról szólva, a mi múltunk, jelenünk és jövőnk olyan élesen elkülönülő korszakot jelent, amint a bemutatott nemzedékek egyike sem élt át. A múltból nekünk magyarságtudatunkon és hivatásérzésünkön kívül semmi másunk nem hagyományozódott át a jelenre. Nekünk nincs állami függetlenségünk és szabadságunk, mégcsak csonka hazánk sincs, sőt megszakadtak kapcsolataink fajtánk élő törzisével és hazai oltárait is meggyalázták. Ami

után mi ebből a bánatos jelenből sóvárgunk, ahogy mi a jövőt elképzeljük, arról nekünk csak a magyar történet szelleme muzsikál szívünkben. Hát ennyi sebből vérezve, ennyi vágyat hordva lelkünkben, vajon melyik képet választhatnánk ki magunknak a magyar Pantheon színes Rákóczi-galériájából? — En azt hiszem, mi csak egyet tehetünk: sírva öleljük keblünkre mind a négy képet, mert mind a négy a "miénk", reánk mind a négy egyforma varázssal hat, mi valamennyit egyformán "szeretjük". S talán így érzelmileg éppen mi állunk legközelebb e nagy-magyar, színekben gazdag lényéhez.

Eltűnődve a fejedelem portréján, mégis úgy érezzük, hogy nekünk, akik századok múlva újra éljük az ő keserves sorsának utolsó fordulóját, egy-két vonással gazdagítanunk kell arcát. Nekünk lényeges mozzanat, amire eddig szükségszerűen kevés hangsúly esett, hogy a fejedelem a nemzeti gondolat mellett, amiért megelőzőleg fegyverrel harcolt, a számkivetésben is szívósan kitartott, — mindhalálig. Nem adta fel elveit semniféle előnyért és vagyonért, hanem hősiesen tűrt és szenvedett a nemzet jogaiért. Ezen a hűségen kívül számkivetettségében is jellemzője maradt vezéri tulajdonsága és személyes varázsa, mely megővta emigrációját az eszmei széttöredezéstől. És végül még egy vonás: a fejedelem számkivetettségében az otthon elbukott nemzet nagy szószólója lett. Nemcsak személyes érintkezései során szerzett annak lelkes híveket és barátokat, — az egykorú francia memoire-irodalom bőven tanúskodik erről, — hanem maga is írt és sugalmazására az akkor virágzó hollandiai nyomdákban könyvek jelentek meg nemzete sorsáról. Mindez nem volt hiábavaló munka, mert a későbbi idők meghozták erőfeszítései gyümölcsét, bár ő maga annak már nem lehetett osztályos része.

Ez a nemzeti gondolathoz hű, ahhoz a számkivetésben is ragaszkodó, kardja helyett immár tollát forgató, de mindhalálig "vezérlő" fejedelem minden idők magyar nemzeti emigrációjának legmegkapóbb, örökké élő alakja, — a Rákóczi-galéria utolsó képe.

Az "igazi" Rákóczi

Mintán végigjártuk a magyar történet Rákóczi-képtárát, bizonyára felmerül a gondolat: melyik hát az igazi Rákóczi? — *Mind valamennyi kép "hű" és "igaz"!* Ez nem lephet meg bennünket és könnyen megértjük, miért. Aki valaha járt a velencei Campanella híres tornyában és onnan szénézett, láthatta, hogy ahány világtáj felé fordította tekintetét, annyi-féle kép tárult eléje, — bár mindig ugyanazt a várost látta. Így vagyunk az öt Rákóczi-portréval is: bármilyen szempontból nézzük a hőst, mindig egy egész emberi életet kitöltő tevékenység, egy kerek és új látvány tárul elénk. Azt azonban nem mondhatjuk, hogy csak az egyik, vagy csak a másik Rákóczi-kép a hiteles, s a többi már nem az. Mert legyen az életképműrünk akár a politikai függetlenség eszméje, akár a teljes nemzeti gondolat, akár a dunavölgyi-európai szempont, vagy a szent emberé,

a száműzötté, mindegyik az igazi Rákóczi-léleknek csak egy darabját tükrözi. A "nagy Rákóczi" ez öt kivételes emberábrázolás együttese: ez a hiteles történelmi hős, az újabb magyar múlt legnemesebb vezető egyénisége.

Hogy a magyar szabadságharc vezére ilyen kivételes erkölcsi nagysággá emelkedett előttünk, a késő utókor előtt, annak Rákóczi személyes varázsán kívül magyarázatát adhatja az is, hogy kibontakozását roppant nagy történeti erők segítették elő, melyek félelmetesen állandók a magyar történelem folyásában egészen napjainkig. És Rákóczi ezekkel az erőkkel szemben tanúsított állásfoglalását annyira a magyarság lelkéből vett szavakkal és tettekkel fejezte ki, hogy értékskaláján nemcsak nemzeti múltunkat mérhetjük fel, hanem az minden korszakban iránytű gyanánt szolgálhat, amíg csak él magyar a Kárpátok ölen.

A felvilágosult abszolútizmus Magyarországon, 1761-1795

A "felvilágosult abszolútizmus" divatos történettudományi kifejezés, amelyet a francia tudósok és őket követve néhányan mások is felvilágosult despotizmus változatban használnak.* Magyar vonatkozásban helyesebbnek látszik, ha e kifejezésben az abszolútizmus szót megtartjuk, mert így előre jelezhetjük, hogy a kérdéses történeti szakasz nálunk szerves láncszeme annak a hosszabb abszolutista ciklusnak, amelyet a Habsburg-uralkodók vezettek be országunkban a 17. század első felében. E hosszabb ciklusban ugyanis a "felvilágosult" jelzővel ellátott rész középpont helyezkedik el a megelőző "katolikus" és a következő "reakciós" abszolútizmus között.

Mit értünk felvilágosult abszolútizmus alatt? Azt, hogy valamely országban vagy birodalomban *a fejedelem önkényesen, minden más alkotmányos tényező kizárásával akarja megvalósítani* a 18. századi racionalizmusból eredő politikai, gazdasági, társadalmi és közigazgatási reformokat. Olyan kormányrendszer felállítását jelenti, amely eltakarítja a középkorból fennmaradt intézményeket és helyettük "ésszerűnek" mondott új kormányzati rendszert vezet be. Amíg a felvilágosult abszolútizmus elvi célkitűzései Európában mindenütt azonosak voltak, az elvek gyakorlati kivitelezése országonként más és más formát öltött aszerint, milyen erős volt a középkori rendszer még fennálló maradványa és milyen széles fronton történt meg az összeütközés a régi és az új rendszer között.

* E tanulmány itt jelenik meg magyar nyelven először. Eredetileg franciaul készült egy nemzetközi német szövegre és a Bulletin

du Comité International des Sciences Historiques közölte (Paris 1936)

1. Mint ismeretes, Magyarország 1526-ban a Habsburgok jogára alá került, akik egyidejűleg Ausztria és Csehország urai is voltak és viselték a Német Római Szent Birodalom császári koronáját. Ebben a hatalmas kiterjedésű birodalomban, amely Európa nagy részét felfoalta, a 17. század folyamán jelentős területi eltolódások következtek be. A Harmincéves háborút befejező westphali béke (1648) ugyanis a Német Római Szent Birodalom egész területét végleg leszakította a Habsburg-birtokok tömegéből azon egyszerű módon, hogy visszaállította a háromszázegynéhány német fejedelem függetlenségét. E béke után a Habsburgok uralmi területe összezsugorodott a kis Ausztriára, Csehországra és Magyarországra török által el nem foglalt nyugati szegélyére, az úgynevezett királyi Magyarországra (az Alföld még török uralom alatt állott, Erdély pedig független volt), vagyis a Habsburg birodalom megszűnt nagyhatalom lenni. Egy jó emberöltő múltán azonban bekövetkezett a törökök Európából való kiűzése és egymás után tértek vissza a magyar korona alá a 150 évig rabságban tartott magyar városok és vármegyék. 1686-ban Budavára, a korona gyöngye is visszatért s röviddel utóbb a történelmi Magyarország egész területe, Erdéllyel együtt. A felszabadult Magyarországi területe nagyobb volt, mint Csehország és Ausztria együttevve, úgyhogy a Habsburg birodalom területe hirtelen megkétszereződött és újra nagyhatalmi rangra emelkedett. *E nagyhatalom súlypontja azonban már nem Európa belső, német lakosságú területeire esett, hanem kifejezetten a Duna középső medencéjébe, ahol a német elem a magyar és szláv lakossággal szemben kisebbségbe jutott. Az új Habsburg birodalom területi, népi és kormányzati felépítése tehát egészen más volt, mint a régié.*

A monarchia szerkezetének megváltozását és súlypontjának eltolódását mégis csak a Hétéves háború (1756-1763) folyamán vették észre, amikor kiderült hogy az új nagyhatalom alapja gyenge és erőssé csak a három történetileg külön ország Ausztria, Csehország és Magyarország modernizálásával válhat. E felismerésre először gróf Kaunitz (1711-1794) jutott, a monarchia párizsi nagykövete, aki észrevételét Mária Teréziához intézett több beadványában kifejtette és azt ajánlotta, hogy a három országot *egységesítsék* és e nagy átalakítás elvégzésére állítsanak fel egy külön tanácsadó szervet, amelynek tagjai minden társadalmi kötöttségtől, helyi és nemzeti érdektől mentesen, egyedül az egységesítést tartva szem előtt, véleményt mondana minden olyan ügyről, amely döntés végett az uralkodó elé hivatott kerülni. Ez az államférfi tehát, a racionalista eszmék hatása alatt érkezett az egységes "Nagy Ausztria" (*Gross Österreich*) állameszméjének megfogalmazásához, amely lényegében a történelmi Magyarország szerepét akarta átvenni a Duna völgyében Bécs központtal. Miután az uralkodó, Mária Terézia magáévá tette Kaunitz gróf nagyratörő javaslatait, megbízta őt a monarchia belügyeinek vezetésével 1760-ban és a következő évben életre hívta a javasolt tanácsadó szervet Államtanács (*Staatsrat*) néven. Ezzel a lépéssel a fel-

világosult abszolútizmus gondolkodása a Habsburg-monarchiában hivatalos kormányprogram lett és vele együtt elindult tövises útjára a nagy igényű Gross-Österreich eszméje.¹

2. Az 1761-ben homloktérbe került új birodalmi gondolat azt jelentette, hogy ezután a főfigyelem a Magyarországon elvégzendő változásokra irányul. A monarchia másik két országa ugyanis, Ausztria és Csehország eléggé elő voltak már készítve az átalakításra. Azokban a középkorból fennmaradt társadalmi és gazdasági kiváltságok alaposan meg voltak nyirbálva, az egyházi, nemesi és városi önkormányzatok gyakran csak a királyi rendeletek (*edicta, patentes*) egyszerű végrehajtására szorítkoztak, úgyhogy a fejedelmi abszolútizmus új formájának érvényesítése szempontjából akadályt nem jelentettek. Nem ilyen volt a helyzet a magyar királyságban. Az még büszkén őrizte ősi alkotmányát, nemzeti tudatát és különvalóságát. Kaunitz kancellár semmi kétséget nem hagyott fenn aziránt, hogy ő a magyar különállás alapjainak — az *alkotmánynak és nemzeti gondolatnak* — felszámolását kívánja. Már első nagyobb emlékiratában, amelyben Magyarországgal foglalkozik, így szólt: "Ha a nagy és gazdag Magyarország megfelelő (!) alkotmányba volna illeszthető, akkor a Főméltóságú fejedelmi Ház hatalma megkétszereződne és egyúttal a bölcs kormányzatra a legnagyobb jövedelem és haszon származnék. Ezért a királyságra a legnagyobb figyelmet kell fordítanunk és ugyanolyan országanyai törődést érdemel, mint a többi hű tartomány (!)."² Egy más alkalommal így szólt: "Csak az a szerencsétlenségünk, hogy Magyarország belső felépítése még olyan, hogy ott a király és az ország érdeke egymás ellen dolgozik."³ A magyar királyság "kedvezőtlen alkotmánya" kifejezés aztán minden későbbi emlékiratban gépiesen visszatér. Az újfajta bécsi központosítás és uniformizálás második nagy akadály a magyarok erős nemzeti öntudata volt, Kaunitz szavajárása szerint a magyar *Nationalgeist*, amely minden Bécsből kiinduló kezdeményezést kritikus szemmel néz. E nemzeti szellem ellen többször is kifakadt, megjegyezvén hogy a magyarok úgy összetartanak egymással mint

1. Az Államtanács feladata csupán az uralkodó tanácsolása volt; végrehajtó hatalommal nem rendelkezett. Vezető személyei gróf (később herceg) Kaunitz kancellár és a németországi származású Borie tanácsos voltak, mindketten a felvilágosult állami tisztviselők típusai. Kaunitz Párisban alakította ki ideológiáját, ahol 1750-től 1753-ig a Monarchia nagykövataként szolgált. Ott legszívesebben az latentagadók és kétkedők szalonjait látogatta és olyan köröket, amelyek a lélek és test teljes felszabadulását sürgették. Borie viszont Németországban nyerte kiképzését, ahol megelőzőleg magas állami tisztségeket töltött be.

2. Vimm — grosse und fruchtbare P.O.

niereich Hungarn in eine rechte Verfassung gesetzt werden könnte, so würde die Macht des durchleuchtigsten Erzhausea verdoppelt und die grössten Ressourcen und Früchten einer weisen Regierung wären aus denselben zu ziehen. Es verdient also dieses Königreich die meiste Aufmerksamkeiten und nehmlliche landesmütterliche Sorgfalt, wie andere getreue Erblande. — Ez és a következő két jegyzet idézet Ember György tanulmányából: "Magyarország és az államtanács első tagjai." Századok, 1935.

3. Allein zum Unglück ist seine innerliche Verfassung noch so beschaffen, dass die Wohlfahrt des Königs und des Landes gegenwärtig darunter leidet.

„A bognépek valahányszor csak szembesülnek a bécsi udvarral, ahol mindent felderítenek, de a maguk jogából semmit sem engednek.“ És ez az éber magyar nemzeti öntudat mindenütt észlelhető, a központi irodákban éppúgy mint az országgyűlésen és a vármegyékben. Ő tehát ennek a mindenütt észlelhető nacionalizmusnak (*dem daselben prevali- renden Nationalismo*) akart gátat vetni és helyette összbirodalmi öntuda- tot és császárhűséget kialakítani.

Nem említve a felvilágosult abszolutizmus Magyarországon való be- vezetésének egyéb nehézségeit, az előadottakból is világos, hogy az új kor- mányzati ideológia nálunk eredeti alakot volt hivatva magára öltetni. Azok- ban az országokban, ahol a dinasztia nemzeti volt és az országban székel, mint például Poroszországban, az új eszméáramlat szervesen kapcsolódhatott a nemzeti fejlődés vonalához és egyik szükséges álló- mása lett a modern nemzetállam kialakulásának. Magyarország eseté- ben azonban, ahol a király az országon kívül lakott és idegen volt, a fel- világosult abszolutizmus nemzetellenes irányt vett: *megtámadta az állam létét és elpusztítani törekedett a nemzet öntudatát.* A felvilágosult ab- szolutizmus ilyen fonák jelentkezése miatt magyar szempontból nem te- kinthető elavultnak sem a hagyományos magyar alkotmány, sem a ren- dek nacionalizmusa; ellenkezőleg, még fontos hivatást töltött be mind- kettő: védte az állam függetlenségét és a nemzet öntudatát. A Habsbur- goknak és tanácsosaiknak pedig nem volt kellő érzékük sem akaratuk ahhoz, hogy a nemzeti különbségeket tiszteletben tartsák és azokhoz iga- zítsák programjukat. Így a Dunatájon a felvilágosult abszolutizmus ide- jében tulajdonképpen két állami koncepció birkózott egymással: az egyik, amely a birodalom német népiségű elemeire támaszkodva, a monarchiát egy német nyelvű, német vezetésű Nagy-Ausztriává akarta átalakítani, leigázva és félretolva a magyarságot; és a másik, a történelemben gyö- kerező magyar koncepció, a Szent Istváninak is nevezett állameszme, amely a magyar nemzet szabadságára és a dunai népek érdekközösségére épült fel, Budapest központtal, magyar vezetés alatt. A felvilágosult ab- szolutizmus problémáit Magyarországon Bécs és Budapest küzdelve ha- tározta meg, hogy ezzel az előrevetített kifejezéssel érzékeltessük a dolgot.

3. Szemügyre véve az utakat és módokat, amelyekkel a bécsi udvar meg akarta valósítani elgondolásait, elénk tárul Mária Terézia és II. József személyes történeti műve. Mária Terézia még a barokk világ

4 Über das halten alle Hungarn, so bald es gegen den Hof gehet, wie die Kletten zusammen; und ich muss uns Teutschen zur Schande gestehen, dass sie uns zelt- hero übersehen, von der vollständigen Erkenntnis ihrer Verfassung abgehalten, und sich dagegen in unser Intrinsecum

einzumischen auch sich Credit, Vertrauen und Gnaden zu erwerben, Mittel gefunden haben, ohne dagegen ein Mindeste von ihnen, dem Staat schädlichen Privilegiis abzuweichen, sondern solche viel ebender zu erweitern.

szellemében nőtt fel, a maga fejedelmi hivatását úgy képzelte el, mint Isten kegyelméből kapott ajándékot. Ő az új kormányzati rendszer tételeit elsősorban a vallás fogalmain keresztül igyekezett magáévá tenni. A jobbágyság terhein például nem az egyenlőség és közös igazság indoklásával könnyített, hanem azért, mert nem akarta lelke örök boldogságát néhány főúr kapzsisága miatt elveszíteni. Mély vallásossága önműködőleg lefaragta Kaunitz merész javaslatait és visszatartotta az Államtanácsot erőszakos módszerek alkalmazásától, főleg az alkotmány és a nemzeti érzés megsértésétől. Mária Terézia csak fokozatosan, lépésről lépésre haladva (*nach und nach, auf die gelindeste Art*) akarta birodalmát felerősíteni és megreformálni, többet bízva az időre, semmint a nyers erőre. II. Rákóczi Ferenc felkelése még élénken élt a bécsi udvar emlékezetében s a tanács tagjait visszatartotta, hogy bármit is tegyenek a törvények határozatai ellen (*contra praescriptum legis*). Az asszony- király korában főleg arról volt szó, hogy a király kizárólagos illetékességi körébe tartozó ügyeket szervezzék át az óhajtott nagyobb hatalom kialakítása érdekében. Emelték a vámokat és monopóliumokat, jobban kihasználták az egyházi vagyon körül lévő királyi jogokat (*jus regium circa sacra*). Kiterjeszkedhettek minden olyan területre, amely eddig nem tartozott a kormány érdeklődési körébe s amelyeket most fedeztek fel. Ilyen volt az árvák védelme, a szegények megsegítése, kórházak felállítása civil orvosokkal és általában a közegészségügy megszervezése és a jobbágyság terheinek korlátozása. Fel lehetett állítani egy egészen új és egységes iskolaprogramot (*Ratio educationis* néven ismert rendelet 1777-ből), amely az ifjúság átnevelését célozta. A királyi beavatkozást kerülő úton is igyekeztek bővíteni, például a törvények szándékos félremagyarázásával, csűrés-csavarásával. További kerülő út volt a magyar öntudat gyengítésére olyan gazdasági és jogi munkák propagandisztikus terjesztése, amelyek udvari szellemben készültek, mint pl. Kollár Ádám számos munkája.⁵ Ha tehát az új rezsim kormányzati célkitűzései már szinte egytől-egyig készen álltak Mária Terézia uralkodása alatt (1780-ig), még tartózkodtak azok hatalmi szóval való bevezetésétől, így ezek az első intézkedések az országot határozottan a haladás útjára terelték.

II. József trónralépésével (1780) minden megváltozott. Ő már nem Isten kegyelméből vezette le uralkodói jogait, hanem a természetjogból. Alig volt még húsz esztendő, amikor az Államtanács üléseire bebocsátást nyert — véleményét már 1761-ből ismerjük — és észjárása azokon a fejtegetéseken érlelődött, amelyeket Kaunitz kancellár és Borié taná-

5. Borié tanácsos írja egyik 1761-ből kelt véleményében: "Én az alább tárgyalt kérdésnek igen nagy jelentőséget tulajdonítok és ahol egyenes úton nem lehet célt érni, vagy arra még nem érett meg az idő, úgy ott szükség esetén kerülő úton kellene eljárunk." Eredeti szövegezésben: Ich sehe

also die hierunter obwaltende Hauptfrage von der grossten Wichtigkeit an, und wo in via recta nicht wohl auszulangen seyn mag, oder doch jetzo noch nicht an der Zeit seyn dürfte, so glaube ich, das per indirectum darzu in der Not zu gelangen sein dürfte.

csos ott ülésről-ülésre hallattak a monarchia világhelyzetéről, egysége-
 álltésének szükségességéről, a császári hatalom teljéről és az örökös tar-
 tományok és Magyarország között fennálló különbségekről. Amikor az-
 tán hosszas várakozás után érkezett a trónra, nem koronáztatta meg
 magát, nem esküdött fel a magyar alkotmányra, hanem sokat sejtető
 intézkedéssel a magyar királyság felségjelvényeit, a Szent Koronával
 együtt, átszállíttatta Bécsbe, mint valami múzeumi tárgyat. Utána neki-
 látott, hogy átgyúrja országait egységes és német nyelvű birodalom-
 má. Legfontosabb intézkedései ezek voltak: 1. *erőszakos németesítés*, melynek
 középpontjában a császár 1784. évi nyelvredelete állott. Ennek értelmé-
 ben a központi kormánysszervek azonnali hatállyal német nyelven tartoz-
 tak ügyeiket intézni. Egy esztendőn belül a vármegyék és városok hi-
 vatalos nyelve szintén a német kellett legyen. Három éven belül pedig
 a polgári és egyházi bíróságok az egész országban német nyelven tar-
 toztak ítélni. Német nyelv tudása nélkül senki semmiféle tisztséget
 nem viselhet a jövőben és német tudás nélkül még az oktatásügybe sem
 volt szabad senkit felvenni; 2. *rendelet az összes ltváltságok eltörlésére*,
 a nemesek, polgárok és egyházi személyek adókváltságainak megszün-
 tetése és általános adóztatás előkészítése: a földek felmérése, népszám-
 lálás tartása és új közigazgatási keretek felállítása a vármegyei beosz-
 tás helyett; 3. *a jozefinizmus néven ismert egyházpolitika*, az 1781-ben
 kiadott türelmi rendelettel az élen, amely a vallásügyet az állampolgárok
 magánügyének jelentette ki és ezen a módon a kormányzatot kikapcsolta
 a felekezeti villongásokból; 4. *a Mária Terézia alatt kezdett láros gaz-
 daságpolitika folytatása és fokozása*, mely abból a téves megállapítás-
 ból indult ki, hogy a magyar nemesség nem fizetett adót, "tehát" Magyar-
 ország nem járul hozzá arányosan az államkincstár bevételeihez. Ezért
 Magyarországot vámpolitikával gyarmati helyzetbe süllyesztették és fel-
 datává tették, hogy a monarchia másik felének nyersanyagokat szállít-
 son. Gróf Zinsendorf hiába magyarázta az osztrák érvelés hibás voltát
 és bizonygatta, hogy Magyarország valójában többet fizet a monarchia
 pénztárába, mint amennyi arányosan reá esne, mert a bécsi udvar szá-
 mításon kívül hagyja Magyarország természetbeni szolgáltatásainak ma-
 gas összegét. A bécsi udvar nem változtatott gazdaságpolitikáján.⁷

4. Mivel a felvilágosult abszolutizmus Bécsből terjesztett formája
 a magyar alkotmányt és a magyar nemzeti szellemet halálos ellenségének
 tekintette és fel akarta azokat számolni, e bécsi törekvésekre országsszer-
 te heves ellenhatás keletkezett, úgyhogy II. József halálakor (1790) a

6. A magyar történetírás a Jozefinizmus-
 kifejezést kiterjesztőleg használja, vele jel-
 zi a közhatalom beavatkozását az Egyház
 ügyeibe. Ebben az értelemben szól pl.
 Meszlányi XIX. századi jozefinizmusról.

7. Zinsendorf számítása azorint Cseh-
 orszá 1773-ban 11,300,000 forintot fizetett a

Monarchia államkincstárába. Magyarország
 gazdaságt erőinek arányában ugyanakkor
 13,500,000 forintot kellett volna fizessen.
 Ténylegesen azonban fizetett: adóban 11,
 500,000 forintot, természetben pedig 5,000,
 000 forintot, tehát 3,000,000 forinttal többet,
 mint a rácsú részt

monarchia ez a fele már nyílt forradalom előtt állt és kérdésessé lett a Habsburg-dinasztia léte Magyarországon. Az ellenállás a vármegyékben szervezkedett és a köznemességre támaszkodott. A legfontosabb sérelmi pont a nyelvrendelet és a bécsi udvar katasztrófális gazdaságpolitikája volt. Az emberek lelkivilága annyira fel volt izgatva, hogy a császár rendeleteit végrehajtó tisztviselőket nyilvánosan sértegették és az ország több részében hazaárulóknak bélyegezték. A császár látva a forrongás veszedelmes méreteit, halálos ágyán legtöbb rendeletét visszavonta és megengedte, hogy a királyság felségjelvényeit Bécsből hazaszállítsák Budára. Ezek az ereklyék szállítás közben az egész útvonalon ünnepélyes fogadtatásban részesültek. Győr város népessége az utcákra tódult és véget nem érő "Eljen a magyar szabadság!" kiáltással üdvözölte a hazatérő kincseket. A legjellemzőbb epizód mégis a koronát tartó szekrény kinyitásakor játszódott le. Zichy Károly országbíró ez ünnepi aktus végrehajtásakor a szekrény kulcsát németül kérte. Egy magyar úr akkor rászólt: "Kegyelmed! Nem német korona ez, nem ért ez németül. Szóljon magyarul, akkor a szekrény magától kinyílik." A Béccsel való szembe fordulás és a királytól való elidegenedés teljes volt.

A leghevesebb ellenállás a politika terén nyilatkozott meg, ahonnan az idegen beavatkozást egyszer s mindenkorra ki akarták küszöbölni. Megtörtént ugyanis az a csoda, ami a magyar történetben később is (1848-ban) megismétlődött, hogy ti. kellő létszámú polgári osztály hiányában az igen népes köznemesi osztály ragadta magához a kezdeményezést és azt a szerepet töltötte be, amit Franciaországban a *tiers état*: élére állt a felvilágosult mozgalomnak és nemzeti szellemben megvalósított egy sereg reformot. Az 1790/91-re összehívott országgyűlés ennek megfelelően szükségesnek tartotta, hogy az udvar által bevezetett reformokat egytől-egyig felülvizsgálja. Azokat, amelyek az ország javát szolgálták, fenntartották és beiktatták a törvénykönyvbe, amelyek viszont ellenkeztek az alkotmánnyal és szembenálltak a nemzet politikai tudatával, eltörölték. E magatartás értelmében alkották meg az 1790. évi XXVI. törvényt, amely a lelkiismereti (vallás) szabadságot mindenki számára biztosította; a XXXV. törvényt, amely határt szabott az úrbéri szolgáltatásoknak és megszüntette az örökös jobbágyságot; a XLIII. törvényt, amely megtiltotta a kivallatást és így tovább. Más törvényekkel újra es ünnepélyesen biztosították a magyar állam függetlenségét és magyar jellegét. A XVI. törvény eltörölte a kormányzásban és közigazgatásban a német nyelv kötelező használatát és helyette a magyar nyelv jogait biztosította; a XII. törvény újra hangsúlyozta, hogy a törvényhozás a király és a nemzet közös feladata; a X. törvény a *Pragmatica Sanctio*

A Leges ferendi, abroqandi, Interpretandi potestatem in regno hoc Hungariae, partibusque annexis, salvo art. VIII. A 1741. legittimo coronato principi et statibus ac ordinibus regni, ad comitia legitima confluen-

tibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse: Sua Maestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit, ac... nunquam per edicta, seu sic dicta patentis, quae alioquin in nulla regni iudicia acceptari possunt,

elismerésével (hogy ti. a magyar királyság ugyanazon Habsburg fejedelem jogára alá tartozik, aki alatt áll a monarchia többi része) világosan kijelenti, hogy e személyi kapcsolattól eltekintve, Magyarország teljesen független ország, nincs semmilyen más országnak vagy kormányának alávetve és saját törvényei szerint kormányzandó.⁹

Hogy pedig a győzelem teljes legyen, ugyanez az 1790/91. évi országgyűlés a XLVII. törvénnyel kilenc bizottságot állított fel azzal a feladattal, hogy a legközelebbi országgyűlésre részletes javaslatot tegyen az ország teljes modernizálására.¹⁰ E kilenc bizottságban az ország legjelesebb szakemberei foglaltak helyet s általuk nemcsak a hozott rendeletek felülvizsgálatát vették kezükbe, hanem a kezdeményezést és irányítást is. Olyan különleges felvilágosult abszolutizmus felé közeledett Magyarország, amelyben a fejedelem passzív szerepre lett volna kárhoztatva. A mondott bizottságok 1792/93-ra befejezték munkájukat — az utolsó 1795-ben — és irományaikat 96 főlő kötetben gyűjtötték össze, melyeket a budapesti Országos Levéltár a mai napig őriz. A javaslatok mind a nemzeti függetlenség szellemében készültek és kiterjeszkedtek az ország egész gazdasági és szellemi életére. Magyarország eként a legjobb úton volt, hogy a Habsburgok alapvető tévedését kijavítva, saját boldogulására összefüggő és új rendelkezéseket tegyen, azaz modernizálja magát a kor követelményei szerint. Ezen a ponton azonban, amikorra az ország harminc évi birkózás után saját történelmi vonalának folytatásában kezdte formálni jövőjét, egy tragikus fordulat megakadályozta az ígéretes gyümölcsök beérését.

A 18. század végére a felvilágosult abszolutizmus Európában már megfutotta pályáját s kiment a divatból. Mielőtt tehát a kilenc bizottság javaslata az országgyűlés elé került volna, Európában már egy újabb kormányrendszer jött divatba. Az, amely a francia forradalom nyomán született meg, a népfelsgtanban gyökerezett és a királyi intézményt teljesen mellőzve, a köztársasági berendezést dicsőítette. Ez az új szellemi áramlat titkos társaságok révén terjedt és meghódította a magyar társadalom néhány gondolkodóját is, akik a monarchia tényleges erőviszonyaival nem voltak kellően tisztában. Egy kilépett pap, név szerint Martinyics Ignác, nálunk is alapított ilyen titkos társaságot és a francia példa nyomán a magyar királyságot nemesi köztársasággá akarta át-

regnum et partes adnexas gubernanda fore, expeditione potentialium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in rebus legi alioquin conformibus, publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtineri valet.

9. Hungaria nihilominus cum partibus adnexis sit regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formam — huc intellectus quibusvis dicasteriis suis — independentis, id est nulli alteri regni aut populo obnoxium, sed propriam habemus

consistentiam et constitutionem, proinde ... propriis legibus et consuetudinibus, non vero ad normam aliarum provinciarum ... regendum et gubernandum.

10. A kilenc bizottság a következő ügyelosztásban dolgozott: 1. Politikai Bizottság, 2. Pénzügyi B., 3. Urbéri járandóságok ügyei, 4. Kereskedelmi B., 5. Bányák és Pénzverde ügyei, 6. Jogi B., 7. Irodalmi B., 8. Egyházügyi B. és 9. Az országos sorsalmak tegyezkölésérn kiküldött B.

alakítani, elvetve a *Pragmatica Sanctio* alaptörvényt. Hangulatukat francia forradalmi énekek dallamai mellett emelték, a *Ça ira*, *La Carmagnole* és *La Marseillaise* vérpezsdítő szövegeit fordítva magyarra. A dolog rövidesen a császári udvar tudomására jutott, ahol a francia forradalom rémtettei alapján az ügy jelentőségét eltúlozták s a dinasztia az üzőtt vad ösztönével kezdett védekezni: az "összeesküvőket", Martinovicsot és hat munkatársát kivégezték (1795), a titkos társaság tagjait és a velük érintkezőket bebörtönözték és a legdurvább rendőri elnyomást vezették be az országba. A császár és tanácsosai szentül meg voltak győződve, hogy a magyarok már 1790 óta módszeresen dolgoztak tervükön és hogy a felvilágosult eszmék őket végzetesen a franciák tévelygésének útjára vezették. Erre a felvilágosult eszméknek teljesen háttáfordítottak, azok minden megnyilatkozását üldözni kezdték és még ugyanezen 1795. esztendőben egy újfajta abszolutizmust léptettek életbe, amelyben az Ész helyét a vallás foglalta el, a szabad sajtót a fizetett propaganda és zaklató cenzúra. A kulcsállásokba mindenüvé németeket helyeztek vagy udvart kiszolgáló magyarokat, az országba pedig német csapatokat vezényeltek. Ez az új abszolutizmus minden felvilágosult emberben megátalkodott jakobinust látott, esküdt ellensége lett a haladásnak és halani se akart többé a kilenc országgyűlési bizottság munkálatairól. Az országra ráborult a fekete-sárga sötétség.

Ezek után hiába való fáradozás volt egyes bizottságok javaslatainak módosítása, mint például a Kereskedelmi Bizottságé, amely "nem abból indult ki, hogy mi jár az országnak jog szerint", "se nem abból, miként kellene az ország kereskedelmi politikáját intézni teljesen független országgént, hanem abból, mi valósítható meg Ausztria és Magyarország fennálló kapcsolataira való tekintettel, mi tökéletesbíthető a fennálló körülmények között anélkül, hogy abból a legcsekélyebb sérelem háramlana a germán és szláv lakosságú tartományokra", — a Habsburgok semmiféle módosítást nem voltak hajlandók engedélyezni és úgy meg voltak ijedve, hogy minden eszközzel a régi elavult helyzet fenntartására törekedtek. Ez az abszolutizmus nem adott semmit az elnyomás ellenében, maga mondott le erkölcsi igazolásáról és az országot három teljes évtizeddel hátráltatta fejlődésében, egészen Széchenyi István felleléptéig, 1825-ig. Ez az abszolutizmus már nem volt felvilágosult, hanem a szó legteljesebb értelmében reakciós. Ezért zárul le a felvilágosult abszolutizmus pályája Magyarországon 1795-ben, még mielőtt történeti hivatását, a középkori állapotok teljes felszámolását és a modern állami keretek lerakását elvégezte volna.

5. Miként bemutattuk, a "felvilágosult abszolutizmus" történeti szak kifejezés alkalmas arra, hogy vele Magyarország történetében is egy elég hosszú időszakot jelöljünk meg és foglaljunk szerves egységbe. Tartalma azonban lényegesen különbözik annak más országban kialakult tartalmá-

tól, mert itt a központi probléma két állameszme közti harc volt, melyek egyike sem tudta a másikat teljesen kiszorítani s harcuk végeredményben valamiféle kiegyezéssel ("kompromisszummal") végződött, előrevetítve 1867 értelmét. A felvilágosodás kora ekként Magyarországon inkább az eszmékben való gazdagodás volt, semmint nagy politikai változásoké.

Magyarország típusát szolgáltatta azon nemzetek történetének, amelyek a racionalizmus korában erősen fejlett történeti egyéniséggel rendelkeztek, de külföldön székelő idegen uralkodójuk volt, aki idegen tanácsosokra hallgatott. A Habsburgok végzete lesújtott II. Józsefre is, aki éppúgy mint a dinasztia számos más tagja, nem volt képes kellő bölcsességgel új eszmeáramlatok élére állni és azokat különböző országai javára gyümölcsöztetni. Mivel a magyarországi felvilágosult abszolutizmus a meg nem oldott problémák garmadát hagyta maga után hátra, eleve nagy robbantó erőt biztosított a 19. század közepén kitört forradalmi mozgalmaknak és logikusan elvezetett a dinasztia 1849-ben bekövetkezett második trónfosztásához.

Kossuth Lajos a sajtó hivatásáról

— Az első magyar sajtóper okmányai alapján —

Kossuth Lajost, az Országgyűlési Tudóstitások majd a Törvényhatósági Tudóstitások szerkesztő-kiadóját sajtójogba ütköző cselekmény vádjával 1837-ben királyi parancsra letartóztatták. A kihallgatásról felvett jegyzőkönyvek élesen rávilágítanak arra, hogyan gondolkodott a sajtóról korának legnagyobb magyar újságírója, aki vallomása során maga kívánta előadni idevágó nézeteit.¹

1. Hogy a letartóztatás körülményeit és az 1848 előtti politikai sűrűlődséget a nemzet és az idegen szellemű kormányzat között megérthessük, vessünk egy röpke pillantást az akkori alkotmányos viszonyokra. 1848 előtt a központi kormányserveket a Habsburg-monarchia minden országában, így Magyarországon is, az abszolutista államgondolat hatotta át. Ennek az államgondolatnak alapvető tétele az, hogy a király a tőle függő kormányzati és közigazgatási szervekkel az "alattvalók" — a ké-

1. A kérdésre vonatkozó iratokat kiadta és magyarázó bevezetéssel ellátta Viszota Gyula, Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitála Kossuth Lajossal c. munkájában. Budapest, I. 1927. — Ezekben az iratokban olvassuk Kossuth szavait: "...miért mivéből óhajtottam én a nyilvánosságot terjesz-

teni, azt ha kívántatik, színtűgy kész vagyok előadni." Kossuth magyarul veti fel a kérdést, a vizsgálóbíró latinul felel: "Quae est causa ergo quod publicitatem adeo promovere studuerit?" — mi tehát az oka, hogy a nyilvánosságot annyira akarta előmozdítani. Viszota, id. mű. 173. l.

sőbbi állampolgárok — megkérdézése nélkül kormányoz s ez utóbbiaknak a politikai ügyekbe semminemű beleszólásuk nincs; nekik csak engedelmességniök kell. A politika s a közösség ügyeivel való foglalkozás királyi jogkörbe tartozott, azaz "királyi privilégium" volt. Az alattvalók, ha ilyen irányú tevékenységet fejtettek ki, csak úgy tehetők, ha erre külön engedélyt — kiváltságot — kaptak. A király azonban, ha adott is ilyen engedélyt egyes "józan gondolkodású" (*gutgesinnt*, mai szóval élve "vonalas") egyéneknek, az újságlapok tartalmát előzetes cenzúra alá vetette és igyekezett azok témakörét a szépirodalomra, társadalmi tevékenységre és az ártatlan hírek közlésére szorítani.

Ezt az abszolutista felfogást azonban a Habsburg uralkodók sosem tudták Magyarországon alkotmányszerűen jogerőre emelni, sem az abszolút államgondolattal összhangban nem álló autonóm nemzeti intézményeket, jelesül az országgyűlést és a vármegyei rendszert megszüntetni. A magyarság tehát, eltérőleg az osztrák tartományok lakóitól, mindkét helyen foglalkozhatott közügyekkel és az ott lezajló tárgyalások régi szokás szerint nyilvánosak voltak, azaz szabad volt azokat megvitatni. *Eszerint a királyi kormányzservek által képviselt abszolutista államgondolat és a magyar alkotmány államgondolata ellentétes kormányzati gyakorlatot jelentett, mely egyidőben állott fenn. Ez az ellentét és a vele járó jogi bizonytalanság magyarázza meg, hogy Kossuth Lajos börtönbe juthatott, amikor alkotmányos jogával élve, hírlapjában közügyekkel kezdett foglalkozni.*

2. Kossuth Lajos nem kimondottan újságot indított, hanem csak közl. másolással és később sokszorosítás útján előállított naplószerű jegyzeteket hozott forgalomba az országgyűlési, illetőleg törvényhatósági tárgyalásokról. A magyar alkotmány szellemében gondolkodva, nem tartotta szükségesnek, hogy lapjára előzetesen engedélyt, "privilégiumot" kérjen. Amit tett, nézete szerint csak a törvényekben gyökerező nyilvánosság hiánya volt, de elvben nem új dolog. Kossuth az országgyűlésen és a megyegyűléseken elhangzott beszédekről jegyzeteket készített, majd egyéni írásmódjával azokat átfogalmazta, itt-ott kommentárokat fűzött hozzájuk, úgyhogy lapja, ha nem is volt kimondottan újság, fokozatosan közeledett annak jellegéhez. Az abszolutista rendszer jogainak bizonytalansága és Kossuth lapjának átmeneti jellege miatt a királyi kormányzservek három és fél évig nem nyúltak a laphoz és nem háborgatták a szerkesztő-kiadót. Amint azonban a lap az abszolutizmus gondolatával élesen szembe került és az országban határozott politikai közvéleményt kezdett kialakítani, — a kormányt aggodalom fogta el. A királyi hatóságok a fejedelmi jogkör megsértése (a lap engedély nélkül jelent meg) és a fennálló rend ellen való lázítás (a közvélemény politizálása) vádjával elfogatták a szerkesztőt és börtönbüntetésre ítélték.

Kossuth az ellene emelt két vádra következőképpen válaszolt. Nem tagadta, hogy szükséges-e újságlapok megjelentetéséhez előzetes enge-

dély, sem azt, hogy kinek az ügykörébe tartozna az engedélymegadás: a királyi hatóságokéba avagy az autonóm magyar hatóságokéba. Csak a maga igazát fejtegette, hogy a törvények szerint az országos és megyei gyűlések nyilvánosak, s az ő tevékenysége, — "a nyilvánosság fokozása" — ezeknek a törvényeknek fedezete alatt áll. Álláspontját igazolja az a tény is, hogy a királyi kormánysszervek három és fél éven keresztül nem emeltak kifogást működése ellen, sőt a törvényhatóságok pártolták. Mindez — írja — "csalhatatlan jele volt cselekvésem törvényszerűségének."² Ha tehát nem is mondja kifejezetten, szavaiból kiderül, hogy lapindításhoz nem szükséges engedély, mindenesetre nem az abszolutista állam engedélye, melynek alkotmányszerűségét, jogosságát elutasítja.

Részletesebben felel Kossuth a második vádra, melyet úgy utasít vissza, hogy kifejti a sajtó hivatását. Ebben a vonatkozásban két elvet állít fel. Egyrészt azt, hogy "alkotmányos országban... minden polgár meg van híva — gazdag és szegény, hatalmas és gyenge — tehetsége szerint a közjó nagy épületéhez egy darab téglát hordani." Mai nyelven szólva tehát azt mondja, hogy a közügyekbe nemcsak szabad beavatkozni, hanem abban résztvenni minden állampolgárnak mintegy kötelessége. Másrészt elmondja, hogy egészséges állapotban "csak azon törvények vezethetők a nemzetet, melyek a nemzet fejlődéséből önként származnak", amelyek tehát nem oktroj, nem külső erőszak eredményei, hanem a közösség meggyőződéséből fakadnak. A továbbiakban erre a két alapelvre — a demokrácia és a nemzeti függetlenség elvére — építi egész gondolatmenetét és a sajtó hivatását az alábbi módon fejtegeti.

"Vélekedésem szerint arra, hogy valamely kormány jól és jó feltételeiben szerencsésen kormányozhasson, multhatatlanul szükséges ismernie a kormányzottak érzéseit, kívánságait, óhajtasait, panaszait és véleményét. Nem azért, hogy a véleményt mintegy vakon kövesse, hanem azért, hogy ismervén, tárva álljon előtte a szükség, a betegség s aszerint válasszon orvosságot: teljesítve a közkívánságot, ha az jót, törvényt, idvességet kíván; jóra vezetve, ha tévedett... Nincs út mely a közvélemény ismerésében a kormánynak hasznosabb szolgálatot tehetne, mint melyet én választottam." A sajtó azért is jó, mert azon keresztül, mint valami "biztosítószalepen" át, érzéseit a törvény határai közt mindenki "szabadon kibuzoghatja", miáltal szükségtelenné válik a földalatti konspiráció. *Kossuth Lajos elgondolásában a sajtó első hivatása eszerint abban összegezhető, hogy a nemzet kívánságait, törekvéseit és vágyait a törvényhozásnak és a végrehajtó hatalomnak tolmácsolja.*

Feladata továbbá a sajtónak az is, hogy a hozott törvények szellemét híven feljegyezze és azt a köztudatba vesse. "Lehetetlen vala hasznosnak nem binnem — írja ezzel kapcsolatban — a hozandó törvények első műhelyének, a kerületi üléseknek részletes históriáját e nevezetes

2. Ezt és a további idézeteket Viszota kormánytárának 603-692 oldalairól vetjük.

— 1832-36 évi — országgyűlésen a feledékenység örvényéből kiragadni oly országban, hol a hosszas vitatkozások s alkudozások vajúdásaiból születő törvények gyakran csak a törvényhozás részletes ismeretének segedelmével érthetők szellemökben, célásaikban.” — A törvények szellemének nyilvántartásán kívül, a sajtó feladata végül az is, hogy a hozott törvények végrehajtását figyelemmel kísérje, a közösség nevében ellenőrizze. “Nagyon szükséges tehát, — írja Kossuth, — hogy a hozott, kivált az újabb tapasztalás által még meg nem erősödött törvényeknek alkalmazásbani fogamatja, amint jó vagy rossz, amint megfelel a szükségesnek vagy hiányos, közönségesen tudassék s így erősödjék a törvényekhez ragaszkodás, ha jó; és így tisztuljanak az ország különböző részeiben tapasztalás köztudomásával a gondolatok azon hiányok jövőbeni kiegészítésére nézve, melyek hely, vidék és népi különbség szerint itt-ott magokat előadják. Ilyenforma segédeszköz nélkül, minőknek első próbái voltak az én Tudósításaim, a tapasztalás minden hasznával egyetemben az ország többi részére nézve elvesznek, a jövő törvényhozás munkáját pedig ezen elvesztéssel kimondhatatlanul zavarják, hátráltatják.” A sajtó második nagy hivatása Kossuth szerint tehát abban rejlik, hogy a törvények célját a törvényhozók szellemének megfelelően nyilvántartsa és célszerű végrehajtását ellenőrizze.

Az ilyen szellemben működő sajtó nemzeti és kormányzati szempontból egyaránt nagyon hasznos; az ő lapjai is hasznosak voltak, mint ezt mások nyilatkozatai is igazolják. Lapjáról ugyanis az általános vélemény az volt, hogy “a gondolkozás tisztázására s azon törvényesség érzetének kifejtésére, mely önjussaink eleven önérzelmét a királyi szék tróni tántoríthatatlan hűség érzetével s minden erőnek és törvénytelen ség útálásával szorosan egybefűzi, sokat tettek legyen.” Ezért visszatartja a második vádat is, hogy lázított volna s nevetségesnek tartja a királyi kormánysszervek félelmét, melyek “a nemzetben néhány eszlendők óta itt-ott... mutatkozó élénkebb véleményi sűrűlődst erőnek erejével valami titkos és vétkes rúgóknak szeretnék tulajdonítani s minden borkorban kísértetet látnak.” Ezek után büszke önérzettel veti papírra Kossuth Lajos végső megállapítását: “En azt hiszem, hogy ezen vállalatnál felséges királyomnak és hazámnak hasznos szolgálatokat tettem.”

3. A liberális-demokratikus sajtóelgondolás iránt az abszolutista világban élő királyi kormánysszervek természetesen érzéketlen maradtak, Kossuth jószándékát nem hitték el, őt a fennálló rend ellenségének tekintették, akire tehát rá kellett húzni a paragrafust. Ugyis történt, mert a királyi jogügyész az ellene emelt vádakát nem ejtette el, hanem kihívón, lázadás előkészítése és a törvényes rend felforgatására irányuló kísérlet címén börtönbüntetéssel sújtotta. A fogoly szándéka az volt, olvassuk az ügyész vádiratában, “hogy az ország békéje és nyugalma megzavartassék, az országlakosok ovéghöl beszédekkel felizgattassanak, a

közigazgatás jó rendje felboríttassék, a törvényes feljebbvalók iránti köteles tisztelet és engedelmesség meglazíttassék és törvénytelen ellenzék alkottassék.”³

Kossuth hiába tiltakozott önérzete egész súlyával, hiába mondotta, hogy “e vádakra csak egy szavam van: tagadom s e szót megigazolja egész életem”, az idegen rendszer büntető keze lesujtott rá, mert meg volt győződve arról, hogy “csak hajthatatlan terrorizmust kell mutatnia s a nemzet megszűnik gondolkodni.”

*Kossuth Lajos nyilvánvalóan a korában viaskodó két eszmerendszer ütközőpontjába került, mint napjainkban is oly sok magyar testvérünk, s erkölcsi hiba nélkül bűnhődött, mint mondani szokták: elnyerte a mártíromság koszorúját.*⁴

3. Latin eredetije így hangzik: Ut pax et tranquillitas regni perturbetur, regnicolae idmodi sermonibus incitentur, rectus administrationis publicae ordo pervertatur, debita erga legales superiores veneratio et obsequium profligetur et illegalis oppositio constituatur.” Id. mű. 675. l.

4. Ha a felhasznált adatokhoz hozzáveszük Kossuth két másik fontos megnyilat-

kozását a sajtóról, — a zempléni megyegyűlésen 1830-ban elmondott beszédét a szabadságról és a Pesti Hírlapba írt első vezércikkét a zsurnalisztikáról, — előttünk áll e nagy magyar liberális-demokrata egyéniség teljes felfogása legfontosabb harci fegyveréről, a sajtóról. Ezek az adatok csak megerősítik és részleteiben kidomborítják az itt vázolt képet.

1879 január 30-án a koradélutáni órákban futótűzként terjedt Bécsben a hír, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, a fiatal Rudolf főherceg a mayerlingi vadaskastélyban egy éjszaka folyamán életét vesztelte. Pár nap múlva kitudódott az is, hogy a bécsi előkelő társaság egyik tagja, a nagyító szépségű Vetsera Mária bárónő, a trónörökös mayerlingi vendége, vele együtt meghalt és a kastély közelében halva találták Bauer fővadászt.

Vetsera bárónőt átlőtt halántékkal, összehúzott kezekkel, ágyba fektetve találták. Testén rá nem illő fekete ruha volt, háttában virágok. A trónörököst borzalmas ütés érte, mert koponyája felnyílt. A kastély bilhard termében véres nyomokat fedeztek fel, a padlón dulakodásból eredő karcolásokat láttak. Hogy a titokzatosság teljes legyen, a bécsi udvar minden okmányt, ami a hármastragédiára vonatkozott, eltüntetett és a megkezdett nyomozást beszüntette. A hivatalos nyilatkozatok a mellékkörülményekről hallgatva, csupán Vetsera bárónő és Rudolf érzelmi kapcsolatait hangsúlyozták és így teremtették el az a hamis nézet, hogy Mayerlingben szerelmi tragédia játszódott le.

Úgyek, a neves magyar emigráns, aki szinte egész életében nyomozott e titokzatos ügyben, most minden adatot összeszedve, felderítette a hétpecsétes titkot.¹ Megállapításai szerint, bár a tragédiát át- meg átszövi a trónörökösnek Vetsera bárónőhöz való viszonya, a szerelmi mozzanat másodrendű a tragédiában és csak alkalmat nyújtott egy lényegesen fontosabb dolog, egy nagyszabású politikai gyilkosság végrehajtására.

A Habsburg-családban a XIX. század végén két nagy elgondolás viaskodott egymással s ezek megtestesítője Ferenc József fia, Rudolf illetőleg Ferenc Ferdinánd volt. A Habsburg-család sorsa ugvanis a közép-európai térségben egyre inkább jövő nélkülinek tűnt fel. Egyrészt, mert

Rudolf trónörökös

¹ Újok: La tragédie de Mayerling. Bruxelles, 1923, 223 l. és számos illusztráció. E

szerző trófi nevet használt munkájához, valódi neve Rudnay Eged.

nyugaton kiaknált a Hohenzollernnek alatt az egységes Németország, amely hatalmát délkelet felé akarta biterjeszteni, birtokhaveroni Ausztriát, Magyarországot, a Balkánt Konstantinápolyig és befolyási övezetévé akarta lenni az egész Közel-Keletet Bagdadig. Viszont keleten egyre fenyegetőbbé vált a cárok uralma alatt gyorsan modernizálódó Oroszország, amely ugyancsak a Balkán birtoklására tört, Budapesten keresztül véve hódítása útvonalát. A németek kelet felé való igyekezete és az oroszok délnyugat felé való irányulása, — e kettős törekvés ütközőpontjába került a Monarchia és a dinasztia.

Rudolf trónörökös, Ferenc Józseffel egyetértésben úgy vélekedett, hogy a Monarchia és a dinasztia jövője ebben a veszélyes külpolitikai helyzetben csak úgy volna biztosítható, ha a Monarchia súlypontját a régebbi elképzelések továbbfejlesztésével áthelyezik Magyarországra, a birodalom legnépesebb, legerősebb államába. Evégből Magyarország megerősítését, függetlenségének kidomborítását tartották szükségesnek. Az elgondolásnak megfelelően, melyet Erzsébet királynő régebben is szívből támogatott, Rudolf magyar nevelést kapott. Batthyány Lajos gróf, a kivégzett 48-as magyar miniszterelnök fia és a nagy magyar mesemondó, Jókai Mór lettek nevelői, akiknek sikerült a trónörökös szívét valóban magyarrá változtatniok. János Szalvátor főherceg és Rudolf magyar barátai, jelesen Károlyi István gróf, csak megerősítették a trónörökös elgondolásának helyességében. A birodalom súlypontjának Magyarországra való áthelyezését Ferenc József császár és király fokozatosan kívánta megvalósítani. Rudolf fiatalabb vérmérséklete gyorsabb ütemet kívánt és Magyarország katonai függetlenségét is meg akarta valósítani.

A budapesti parlament nagy véderő-vitája, melyet a trónörökös sugalmazására Károlyi István gróf vezetett, e tervbe teljesen beléillett. Amíg e vita a dunaparti fővárosban zajlott, következett be az a fordulatot jelentő megbeszélés Ferenc József és Rudolf között, amely az apa és fiú között teljes megegyezésre vezetett. A megegyezés értelmében Rudolf a külön magyar haderő gondolatát elejtette, viszont Ferenc József az egyseges katonai vezetés megtartása ellenében hozzájárult Rudolf trónörökös azonnali magyar királlyá koronázásához és a hatalomnak Magyarországon való tényleges átvételéhez. Károlyi gróf az egyezmény következtében megváltoztatta álláspontját, a budapesti parlamentben leszerelte a külön magyar véderőt követelő vitát. Ezzel a lépéssel Budapesten is elhárult az utolsó akadály Rudolf magyar királlyá koronázása elől és az "ifjú király" boldog örömmel készült trónjának elfoglalására. Bécsből való távozása előtt azonban barátnőjével, Vetsera Mária bárónővel Mayerlingben búcsúzásra jött össze, — és itt csapott le reá az a tragédia, amely a másik Habsburg-elgondolásból eredve, Ferenc Ferdinánd irányítása alatt, villámcsapásként érte.

Ferenc Ferdinánd szláv befolyás alatt állott. Ő nem helyeselte Rudolf és Ferenc József elgondolását, mert szerinte a Habsburgok jövője

nem Magyarországon van, hanem egész Európa uralkodójának megszerzésében, hiszen a százados jelmondathoz: *A.E.I.O.U., Austriae est imperare orbi universo*, németül *Alles Erdreich ist Österreichs Untertan*, vagyis Ausztria hivatása, hogy az egész világnak ura legyen.

Ferenc Ferdinánd elképzelése szerint a francia-orosz szövetség megfosztja a Hohenzollernek a német tróntól s ezzel szabaddá lesz az út a Habsburg-birodalom előtt a nyugat felé való terjeszkedésre. Viszont kelet felé önmagától nyílik meg az út, ha a Monarchiában a csehek támogatásával szláv hegemoniát alakítanak ki, a magyarokat eltapossák, Magyarországot a szlávok közt szét darabolják és a balkáni szlávokat is bekebelezik. Ferenc Ferdinánd tehát kül- és belpolitikailag egyaránt a legélesebb ellentétben állt a trón első várományosával, Rudolf főherceggel. János Szalvátor főherceg ezt észre is vette és többször figyelmeztette Rudolfot, hogy a feszült helyzetben esetleg élete sincs biztonságban és ajánlotta neki, vegye magát körül magyar testőrséggel. Rudolf a feltűnő intézkedést kerülni akarta és meghagyta cseh lakóit. Mulasztása végzetes lett.

Ferenc Ferdinánd trónörökös

A két Habsburg-elgondolás és az azt képviselő két trónörökös között végső mérkőzés következett be, amidőn a magyar országgyűlés a véderőjavaslatot megszavazta és Rudolf, apja áldásával, átvenni készült magyar királyságát. A magát legyőzöttnek érző Ferenc Ferdinánd ugyanis, hogy a játszmát végleg el ne veszítse, Rudolf testi megsemmisítésével kívánta az utat saját elgondolása számára biztosítani. Terve végrehajtására az utolsó s egyúttal a legjobb alkalom az elszigetelt vadászkastélyban tartott búcsúzás volt, amelyről őt a sötét szerepű kerítőnő, Larisch grófnő, Vetsera Mária akaratlan barátnője értesítette. Ferenc Ferdinánd és cseh tisztekből álló maffiája a kérdéses éjszakán Mayerlingbe kocsiztak és ott a billiárd terembe csalt Rudolfot székekkel és kardokkal agyonverték, majd föbelőtték az alvó Vetsera Máriát, úgyszintén a fegyverhasználat hangjára elősiető Bauer fővadászt. Aztán elrendezték a vadászlakban a "szerelmi tragédia" látszatát és visszasiettek a mit sem sejtő, alvó császári városba. *Mayerlingben tehát egy nagyszabású politikai forradalom játszódott le, amelyben a csehek főszerepet vittek.*

A tragédia családi jellege és a cseh maffia elszántsága magyarázza meg, hogy Ferenc József a fia meggyilkolása ügyében indított vizsgálatot kénytelen volt beszüntetni, — ellenkező esetben vele is végeztek volna, — és kegyvesztetté tenni Rudolf összes magyar barátait. A terrortársaság elől

János Szalvátor főherceg könnyelmű volt kalföldre menekülni, ahol azonban megérkezése után titokzatos módon rogtan el is tűnt. Ugyancsak gyors halál érte a fejedelmi titkot ismerő Bratfisch kocsist, aki Rudolffot Mayerlingbe vitte. Szégyenében öngyilkos lett Larisch grófnő fia; Erzsébet királynő pedig bánatában elhagyta a bécsi udvart, hogy megkezdjé tragikus végű bolyongását a világban. Mások, akik szintén tudtak Ferenc Ferdinánd gyalázatos tettéről, a biztos haláltól való félelmükben mélyen hallgattak, mint Vetsera Mária anyja és Hoyos gróf, vagy — ha valamit kikottyantottak, minth Zichy grófnő férjezett Odescalchi hercegné, — azonnal számkivetésbe kellett menekülniök. De Ferenc Ferdinánd sem élhetett nyugodtan. A szívében mélyen megsértett apa, Ferenc József, a "gyilkost" látni se akarta többé, hanem lüdbajának kezelése címén száműzte a Monarchiából. S amikor két év múlva megengedte, hogy visszatérjen, kapcsolatait vele azután is a legkisebbre szorította. A kedély a bécsi udvarból végleg eltűnt és következtek a szürke, bánatos napok, — a végső bukásig.

Ferenc Ferdinánd ugyanis nagyravagyó, ködös szláv terveivel elszámította magát. Nem vette észre, hogy az ő terjeszkedést jelentő elgondolása az orosz törekvések szempontjából nagyobb veszedelmet jelentett, mint Rudolf védekező terve. Pedig intő jelle lehetett számára, hogy az oroszok balkáni törekvésük útját hosszú kézzel már régóta egyengették és ezért gyilkolták le 1903-ban a Monarchiához húzó szerb dinasztíát. A sort azután a második akadály eltávolítására kerítették: Ferenc Ferdinándra. Így is történt és Sarajevóban 1914-ben bekövetkezett az ő fizikai likvidálása is. A Monarchiában pedig nem volt senki, aki a birodalom szerkezetét a tényleges szükségletnek megfelelően átalakította és egyben a dinasztia jövőjét is megmenthette volna. A Habsburgok saját maguk okozták vesztüket és taszították a Duna-birodalom minden népét a katasztrófába.

Ugek megfejtette a mayerlingi tragédia titkát és megírta a magyar emigráció egyik legizgalmasabb, legérdekesebb, legtanulságosabb könyvét franciául, — az egész világ okulására.

A kereszténység ezer évének mérlege Magyarországon

A szempont kérdése. — A kereszténység magyarországi történetét a mi íróink is általában e világnézet saját értékrendszere szempontjából adják elő olyan felfogásban, amelyben a keresztény vallás legfőbb érték-ként szerepel és hozzá képest minden más történeti jelenség kisebb fontossággal bír, vagy éppenséggel fontosság nélküli. E szabályhoz igazodott Szekfű Gyula is, amikor a hazai kereszténység történetét a Katolikus Lexikonban összefoglalta. Az ilyen *teológiai* látószög azonban sok hátránnyal jár. Benne a keresztény hitre még át nem tért "pogány" magyar-

azok példáiul mint cellatartóul kalandozó, műveletlen, nomád banda jelenik meg, amelynek se egyenisége, se bölcselése, sőt még csak létjoga sincs e világon, mert mindezek birtokába csak a kereszténység felvétele révén jutott mintegy isteni ajándékként. Az ilyen kifancartott beállítás kezdettől fogva hamisnak és lealázónak tűnt fel ama historikusok előtt, akik a történelmet *nemzeti elgondolásban* művelik és értékrendszerük csúcspontjára a Nemzetet helyezik. Ez utóbbi historikusok (közéjük tartozik e sorok írója is) a nemzeti élet épségben való fenntartását, szabad fejlődését és fizikai-szellemi jólétének megóvását tartják a legfontosabb értéknek és ebből a szempontból mérlegelik a kereszténység magyarországi ezer évtelendjét is.¹

A régi magyar kultúráról. — A régi magyar kultúráról fogalmat alkothatunk magunknak, ha emlékezetünkbe idézzük annak vallásra vonatkozó egyik-másik kifejezését, melyeket már a Kr.e. III. és II. évezredből ismerünk. Ezek közé tartozik mindenekelőtt maga az ISTEN (Esztan) szó, valamint annak két változata, az UR és MEN, mely utóbbiak isten férfi voltának kifejezésére szolgáltak. Ilyen további szó a Mennyország és a POKOL, eredeti értelemben "Mén úr széke", vagyis az égi isten trónusa, illetőleg egyszerű "Fekhely" a másvilág büntető részében. A régi magyarok számára is csak egy isten létezett, akinek KEPEI, vagyis megjelenési formái sokfélék voltak, köztük legfontosabb a NAP. Amikor istanre a Nap képében gondoltak, őt az égitest hor alakja miatt KÖR-ESTANnak is nevezték, amiben valószínűleg a mai "keresztény" szó (régiesen: köröszten) ősforrását kell látnunk. Hitük őseink azt is, hogy az isten mindenütt jelen van, noha legszívesebb tartózkodási helyei a magas hegyek, tiszta források, folyók és tavak voltak, továbbá bizonyos fák és természetesen saját HAZAI (templomai). A királyt és főembereit isten földi képviselőinek tekintették és őket gyakran az ELO ISTEN kifejezéssel illették; az isten kiszolgáló személyzetét L'APOKnak mondták. E kereszténység előtti ("pogány") kifejezéseknek (Isten, Mennyország, Pokol, Köristen, Pap) az a jellemzője, hogy a hitvesere után is használathatn maradtak egészen a mai napig, ugyanabban az értelemben. Az a tény, hogy nem a megfelelő latin szavakat (*Deus, Infernum, Caelum, Sacerdos*) vették át a csere alkalmával, bizonyosság arra, hogy a régi magyar vallás sok tétele és fogalma közös volt a későbbi kereszténység tanításával, vagyis maga is kereszténység volt, eredeti, ősi kereszténység: *Nap-kereszténység.*²

Azt is tudjuk, hogy a Duna-medencében Árpád fejedelem jövetele előtt betelepedett magyar népességnek nem kellett várnia szinte a 10. század végéig, hogy megismerkedjék a keresztény vallás fiatalabb formájával, a római kereszténységgel. Gyakorolhatták ők ezt az új hitaga-

1. Ez a tanulmány eredetileg angolul készült, nem-magyar olvasók számára, de még az ottani körök közlése. Magyar nyelven itt jelenik meg először.

2. A sok házias vonáson nem kell csodálkoznunk, hiszen a római kereszténység maga is a Római Költő találatából nőtt fel, ahol a mai magyar nép Janyai élte.

zatot már a Római Birodalom középeurópai hódításainak idejétől fogva, Pannóniában és Dáciában. Erről tanúskodnak azok a régi sírok, amelyekben keresztény szimbólumok mellett madár-ábrázolásokat is találtak, mely utóbbiak a magyar köznép leggyakoribb szimbólumai voltak ősidőktől fogva. Ezek az új kereszténységben élő korai magyarok már híres szenteket is adtak az egyháznak, köztük szent Ireneust, szent Seremust, szent Quirínust és szent Mártont, a későbbi toursi (Franciaország) püspököt. E szentek nevében valószínűleg nem latin, hanem magyar értelem rejtőzik (Űrhoni, Szerémi...), akárcsak a pannóniai eredetű római császárok nevében. Azt is tudjuk, hogy Magyarországon már a hivatalos áttérés előtt több római hitű főpap megfordult, közöttük Adalbert prágai püspök, Pilgrim passauai püspök, továbbá szent Wolfgang és szent Emerain.

Az előadottakból világosan látható, hogy őseink vallási és kulturális szempontból egyáltalában nem voltak azok a gondolatszegény pogányok, akiknek őket a teológiai szemszöggű történetírók nagy elfogultsággal lefestik. Az ő kultúrájuk jól kidolgozott, többezeréves hagyományra felépülő színes alkotás volt, saját írásrendszerrel és bonyolult vallási képzetekkel. Ezenfelül már korán megismerkedtek a kereszténység római és bizánci formájával is és e fiatalabb ágazatok működését engedélyezték országukban.

A római kereszténységhez való csatlakozásunkról. — A 9. és 10. század fordulóján az európai nagyhatalom még mindig maga a Duna-medencében székelő magyarság volt és hozzá képest Európa többi országa csak kisebb katonai erővel rendelkezett. A 10. század közepén azonban egy új nagyhatalom keletkezett a Duna-medence nyugati szomszédságában, a Németbirodalom kialakulásával. Ez a birodalom felújította a régi római törekvéseket és hatalmas erejét az augsburgi ütközetben (955) mutatta meg, ahol a magyarság Európában gyakorolt katonai fölényét megdöntötte. Ugyanez időben egy másik erősszpontosítás, szellemi és lelki szinten, a római katolikus egyházban valósult meg, a Cluny-reform (910) után. Ez a két erő aztán — a világi és egyházi — egymással szövetekezett és olyan páratlan hatalmi kombinációt hozott létre, amely a Duna-medencét és egész Kelet-Európát teljes politikai, társadalmi és szellemi felzárkózásra tudta kényszeríteni.

Miután a római-német szövetség megszilárdult, I. Ottó császár meghívta országába, Quedlinburgba, egy értekezletre a szomszédos államok képviselőit 973-ban. Jelen voltak ezen az értekezleten: Magyarország (12 képviselővel), Lengyelország, Csehország, Bulgária, Russzia, Dánia, két másik kisebb fejedelemség és a pápaság, a vendéglátó Németországon kívül, együttvéve tíz állam képviselői. A császár eléjük terjesztette az új európai elgondolást, amelynek értelmében a meghívott országok egymással szoros szövetséget voltak hivatva alkotni. Mivel abban az időben nem létezett hasonló erejű más nagyhatalom Európában, a kiküldötteknek nem

volt választásuk, el kellett fogadniok a német császár elgondolását és magukévá tenniök az európai keresztény szövetségben való szolgálatot.

A későbbi eseményekből visszakövetkeztetve, meglehetősen pontos-
sággal összeállítható a quedinburgi egyezmény közelebbi tartalma. Úgy lát-
szik, a résztvevő hatalmak abban egyeztek meg, hogy 1. a napkeresztény-
séget, a főversenytársat, mint "pogányságot" törvényen kívül helyezik;
2. hogy országukba korlátlan számban beengedik a római hit papjait,
nekik teljes cselekvési szabadságot biztosítanak és részvételt az állam
belső ügyeiben; végül 3. hogy mindegyik ország magát az új keresztény-
ség szerves részének tekinti. Más szóval, ezek a Quedlinburgban képviselt
országok korábbi öncélúságukat feladva, magukévá tették a nyugati ideo-
lógiát, amihez élet és halál kérdése volt magukat tartani. Ez a fordulat
elsősorban a legnagyobb és veszélyeknek legjobban kitett két országot
érintette, az Európa határovezetében elhelyezkedő Lengyelországot és Ma-
gyarországot. A kereszténységhez való csatlakozásunk tehát önkéntes volt,
de erős politikai nyomás alatt ment végbe. Ez a kettősség aztán jellemző
maradt a további fejlődésre is.

A keresztény ideológia egyeduralmának kialakítása Magyarországon.
— Hamarosan kiderült azonban, hogy a Quedlinburgban ünnepélyesen
megfogadott keresztény testvériséget a német császár és a római főpap
egyformán úgy értelmezték, mintha nekik az említett országok magukat
hűbérsként alávetették volna. II. Konrád császár ebben a gondolat-
körben élve, hatalmas sereggel támadt a függetlenségét őrző Magyaror-
szágra és megkísérelte, hogy fegyveres erővel kényszerítse ki hűbér-
uraságának elismerését. A magyar seregek azonban sikeresen visszaűz-
ték a császárt saját országába. Utána III. Henrik akarta országunkat
maga alá gyűrni és evégből 1051/52-ben háborút indított. Ő is vereséget
szenvedett és felfogása megváltoztatására kényszerült. A pápa viszont
főpapjainkat akarta tetszése szerint kinevezni és rendelkezni kívánt a
hatalmas egyházi birtokok felett a magyar király előzetes megkérde-
zése és beleegyezése nélkül. Ebből is sok súrlódás keletkezett, amíg végre
Matyas király megírta a pápának (1480), hogy ő inkább megszakítja a
római kereszténységgel fennálló kapcsolatait, mintsem eltérje az ország
belügyeibe való folytonos pápai beavatkozást. Magyarország tehát, hála
megmaradt erejének és öntudatos magatartásának, sikeresen megvédte
a korona jogait mind a Német Birodalom, mind pedig a Szentszék jog-
szórából törekvéseivel szemben, — *de neki is római kereszténnyé kellett
lennie.*

A római kereszténység Magyarországon való meggyökereztetésében
deó királyaink vezető szerepet vittek, különösen István király (1000-
1038) akinek Gizella bajor királylány személyében német asszony volt a
felesége. István király a quedinburgi megállapodás értelmében szakított a
korábbi vallási túrelhárítással, politikájával és elkezdte a magyarság ökor-

ban gyökerező vallást és társadalmi építményének felszámolását. A pogány papokat és tudósokat, akik a nemzeti öntudat letéteményesei és a hagyományok őrzői voltak, törvényen kívül helyezte, áldozati helyeiket alkobozta, vallásos képeket és szimbólumaikat elégette, szobraikat összetörtette. Az ősi emlékeket őrző feljegyzéseket szemétté szóratta, az önálló magyar írásmódot, a mértani vagy geometrikus (rovás-) írás használatát betiltotta. Azokat a vezető személyeket pedig, akik ezt az oktan pusztítást kárhoztatták (mint Ajtonyt és Gyulát) kardélre hányatta, vagy egyéb drasztikus módon végzett velük, mint a királyi család ellenálló tagjaival is. Később a pápa egy büntető hatalommal is felruházott bizottságot küldött Magyarországra, élén egy német nemzetiségű klvizgáló pappal (inkvizítorral) azzal a feladattal, hogy a magyar lelkekből a pogányság utolsó nyomait is kitépázza. Mai történeszeink kétségbe vonják, hogy valóban szükséges volt-e ilyen nagy arányú pusztítást végzni nemzeti kultúránkban az akkori erőviszonyok között?

A régi világ elpusztításával és a magyar társadalom lefejezésével párhuzamosan a quedlinburgi egyezmény második pontjaként folyamatba tették az országban a római keresztény egyház intézményeinek kiépítését. Templomokat emeltek, szobrokat, képeket és szimbólumokat állítottak az új istennek, és püspökségeket, kolostorokat létesítettek, amelyek mind hatalmas birtokokat kaptak. Idegen nemzetiségű papok és lovagok nagy számban jöttek az országba, köztük sok kalandor, hogy megvédjék a forradalmár királyt saját országában a nép haragjával szemben és biztosítsák az új irányzat érvényesülését minden kulcsállásban. A király testőrsége főleg német lovagokból állott, az első csanádi püspök olasz volt, az első pécsi püspök francia és hasonlóan idegenek voltak az egyházi rendek első papjai, akik magyar helyett latin nyelven írtak és érthetetlen nyelveken beszéltek. Az idegenek nem ritkán úgy viselkedtek az országban, mintha megszálló csapatok lettek volna. A német lovagrend például arra vete-medett, hogy az erdélyi Barcaságból egy külön fejedelemséget alakítson ki magának, kiszakítva azt az ország területéből. A magyar király végül is kényszerítve érezte magát, hogy e kellemetlen vendégeket fegyveres erővel kitevessékelje országából. A papok nagy súlyt helyeztek a királyi család tagjainak római szellemben való indoktrinálására, különösen a trónörökös észjárásának megfelelő kondicionálására. Magyarország dinasztíája a keresztény buzgóságban messzebb ment, mint bármely más európai dinasztia és nem kevesebb, mint öt szentet adott az egyháznak: I. István király, I. László király, Imre herceg trónörökös, Erzsébet és Margit királylányok személyében.

E belső átalakulás végén, amely felülről vezetett társadalmi és politikai forradalom volt, Magyarország lélekben is római keresztény országgá alakult át, szilárd egyházi és világi közigazgatási kerettel és jól megépített központi hatalommal, de a folyamatban a nemzet majdnem elvesztette öntudatát és eredeti személyazonosságát.

Magyarország Nyugat szolgálatában. — Nemzetközi viszonylatban Magyarország feladata a quedlinburgi egyezmény harmadik pontja értelmében az lett, hogy Európa keleti határait a pogány betörések ellen védelmezze és a végeken terjessze a római kereszténységet. Ennek értelmében harcolnia kellett előbb a szakadár bogumilokkal a Balkán-félszigeten, aztán a besenyőkkel, úzokkal és kunokkal a keleti határokon, majd az ázsiai tatárokkal (mongolokkal) a 13. században és végül a mohamedán vallású oszmán törökökkel a 15., 16. és 17. században. Az ország bámulatos odaadással és önfeláldozással teljesítette a reáruhított európai szolgálatot és az egykori irodalom áradozott a magyar királyok és a magyar nép dicséretében. A szentatya az ország királyát "Krisztus lovagjának", és az "igaz hit védelmezőjének és hajnokának" mondotta, az országot pedig "az egész kereszténység pajzsának és végvárának" (*Clipeus ac antemurale totius Christianitatis*).

Miután a mohamedán törökök elfoglalták Konstantinápolyt (1453) a véget vetettek ott a görög kereszténységnek, nagy katonai előkészületeket tettek, hogy délkelet felől Európát is lerohanják és a római kereszténységet is felszámolják. Ebben a veszélyes órában a pápa és az egész Nyugat megint Magyarország védőkarjától várta megmentését. Ez az ország meg is felelt a várakozásnak, mert sikerült neki a török seregeket Nándorfehérvárnál, a mai Belgrád helyén, egy véres csatában megverni és így a török szultánt hódító útjában megállítani. Hogy a teljes győzelmet, amely Hunyadi János nevéhez fűződik, a világ soha el ne feledje, a pápa elrendelte, hogy annak emlékére ezentúl a templomok harangját minden délben szólaltassák meg. Ma már csak kevesen tudják, hogy az *Angelusnak* ez az eredete. Amidőn Magyarország már majdnem teljesen kimerült a rá mért feladat terhe alatt és az ország középső harmada török uralom alá került, a küzdelem a megmaradt területeken meg nemzedékeken át folytatódott. H. Balbus, a párisi Sorbonne akkori tanára, aki küldetésben járt Németországban, felszólalt a császári parlamentben, Wormsban, hogy valami segítséget eszközöljön ki a hatalmas birodalomtól az ostromolt magyarok számára. Beszédében azt mondta: "Nincs a világon még egy emberfajta... amelynek a keresztény vallás annyira el lenne kötelezve, mint az erős és bátor magyaroknak." Semmi kétség tehát, a magyar nemzet híven betöltötte a számára kimért európai hivatást és századokon át nagylelkűen ontotta vérért és számolatlanul áldozta gazdagságát. Hála őseink hűségének és áldozatának a nyugat-európai nemzetek biztonságban maradtak, szaporodhattak, kibontakoztathatták tehetségüket és lerakhatták jövőendő nagyságuk alapjait.

Nyugat magatartása Magyarországgal szemben. — Logikusan felmerül ezek után a nemzeti történetíró előtt az a lényeges kérdés, vajon mit kaptunk Európától hallatlanul nagy erőfeszítésünkért a szépen hangzó, de üres szavakon kívül? Ama hosszú századok alatt ugyanis, amíg Magyarország volt Európa keleti határainak őrzője, nem egyszer megtörtént,

hogy a pogány hatalmakkal való küzdelemben országunk a végpusztulás szélére sodródott, hiszen egész Európát leigázni szándékozó hatalmas seregekkel állott szemben. Segítették-e őt keresztény testvérei az ilyen tragikus helyzetekben, hogy elkerülhesse a legrosszabbat?

1240/41-ben, amidőn a tatárok Ázsia egész katonai erejét felvonultatták Európa ellen és Lengyelországot már lerohanták, seregeiket három ágra osztva Magyarország elfoglalására indultak. A magyar király kétségbeesetten könyörgött segítségért Európa keresztény királyainál, de segítséget sehonnan sem kapott. Így a tatárok legázolták és elfoglalták az országot. Hogy ekkor a magyarság nem pusztult el teljesen, csak a véletlen muljt: a tatárok nagykanja hirtelenül meghalt s a trónutódlás körül viszályok keletkeztek a birodalomban, mire a nyugaton működő seregeket visszarendelték Ázsiába és a magyar király visszatérhetett trónjára. A tatárveszély azonban még évtizedekig fennállott és királyunk, IV. Béla, sürgette a szentatyát, hogy tegyen valami kézzelfogható dolgot megsegítésére. Levelében emlékeztette őt arra, hogy a mongolok nemcsak Magyarország ellen készülődnek, hanem az egész kereszténység és Európa leigázására, tehát a kereszténység közös ügyéről van szó, amiért elsősorban a pápa felelős. Késérő szívvel említette a múltat is, hogy 1241-ben hiába várta az ő és a többi keresztény király segítségét: "Azok egyikétől sem kapott sem anyagi, sem katonai támogatást, csak éppen szavakat (*nisi verba*).” Az a szomorú érzés alakult ki benne, tette hozzá a király, hogy a magyarok a keresztény közösségben nem igazi testvérek, hanem csak "mostoha gyermekek". Ma már tudjuk, a pápa fantáziája ezidőben már a fellegekben járt: naívan arról ábrándozott, hogy a tatárokat megteríti és hatalmát Ázsiára is kiterjeszti...

A 16. század elején, amikor a pogány török elleni harc már Magyarország déli határain folyt, az ország megint nem kapott sehonnan semmi segítséget. S ami a legkiábrándítóbb volt, Franciaország királya, I. Ferenc, aki magát a "legkeresztényibb királynak" címezte, titokban Konstantinápolyban intrikált és arra biztatta a török szultánt, hogy vonuljon bátran Európa ellen és foglaljon el minden földet Bécsig. Ilyen körülmények között Magyarország a mohácsi csatamezőn is egyedül maradt és a döntő ütközetben 1526 augusztus 29-én elbukott. E csatában halálát lelte az ország királya, számos püspök, a kormány több magas rangú tagja, a nemesség színe-virága és egy nagy hadsereg, — Európáért, a nyugati kereszténységért. További százötven évig tartó vérontás után Magyarország végre visszanyerte régi területét, de ekkor keserves meglepetés várt rá. A megtartott első népszámláláskor kiderült, hogy az egész országban már csak két és fél millió ember él. A megelőző, 15. század végén tartott népszámlálás idején még 5 millió volt az ország lakossága, — annyi mint az akkori Franciaországé vagy Nagybritanniáé. A régi helyzethez képest tehát hiányzott az időközbeni teljes népszaporulat és a 15. századi népállomány 50%-a! Ezért ahelyett, hogy ma 50-60 millió

magyar volna, mint van francia és angol, csak 16 millió létezik az egész világon.

Egy magyar tudós így összegezte Magyarország európai szolgálatának mérlegét: "Magyarország mindenét föláldozta Európáért: önmagát, jövőjét, jólétét és normális fejlődését, de mindezen áldozatért alig kapott valami ellenszolgáltatást. Európa súlyosan adós maradt Magyarországgal szemben... és ennek az adósságnak visszafizetése mind a mai napig nem teljesített kötelesség."

Epilógus. — 1920-ban, vagyis az első világháború után oly meszt voltak már az európai kormányok a keresztény és európai szolidaritás gondolatától, hogy Magyarország terhes középkori szerepét, melyet ők maguk kényszerítettek rá, általában úgy értelmezték, mint durva elnyomást és hősi helytállásunkért a nagyhatalmak (erőfeszítéseink legfőbb haszonélvezői!) szigorúan megbüntettek minket: elvették országunk kétharmadát és idegen uralom alá helyeztek öt millió magyart. A második világháború utolsó éveiben pedig Nyugat-Európa és az annak népességéből alakult Amerikai Egyesült Államok mindeme gonoszságot betetőzve, a Budapestnél Nyugatiért vérző nemzet feje felett Yaltában egyezséget kötöttek a marxista-bolsevista világnézetű Kelettel és egy fordított Quedlinburgot hoztak létre, százhusz millió keresztény embert helyezve kommunista uralom alá. E politikai tévedés gigantikus méretei kimondhatatlannak, hiszen bárki előre láthatja, mi fog történni a legközelebbi száz évtizedön belül.

A Vasfüggöny mögé zárt magyar testvéreink e keserű tapasztalatok ellenére mégis hitelt adtak a nyugati rádióállomások feléjük sugárzott üzeneteinek, hogy ti, Nyugat ki akarja javítani Yaltában elkövetett politikai tévedését. A felhívásra a magyarság felelt: 1956-ban egy általános felkeléssel tudtára adta a világnak, hogy független országgént vissza akar térni a nyugati közösségbe. A felkelők kiűzték az orosz megszálló csapatokat az országból és négy teljes napig várták a megígért amerikai segítséget. A vigília hiábavalónak bizonyult, mert a "keresztes vitéz" (crusader) Eisenhower tábornok, az U.S.A. akkori elnöke, egyetlen katonát sem küldött Magyarországra, ellenben eljuttatott egy titkos üzenetet Moszkvába, biztosítva a Kremlt affelől, hogy Amerika nincs érdekelve a Szovjet-Unió érdekkörében fellépő zavarokban...

Nyugat teljesen elpazarolta azt a hatalmas erkölcsi tőkét, melyet Magyarországon 1000 évvel ezelőtt megszerzett magának. Ha a római kereszténység még nem halt meg egészen a magyar lelkekben a Vasfüggönyön innen és túl, annyi máris bizonyosra vehető, hogy a mi népünk többé semmiféle nemzetfeletti ideológiáért, legyen az krisztianizmus vagy marxizmus, nem fog nemzeti öngyilkosságot elkövetni, hanem *öncéltúságát* tartva szem előtt, hidegen mérlegeli saját érdekeit. Sokan közülünk a független nemzeti gondolkodás biztosítékaként Magyarország egyházi önállóságát és az őai napkereszténység felőlesztését szorgalmazzák.

I. A magyar kolónia kezdetei

Hozzávetőleges számítás szerint 1921-ben még alig százegynéhány magyar lakott Franciaországban. Két évvel később viszont magában Párisban már 10,000 dolgozott s a húszas évek vége felé 40,000-nél is több. Ugyanekkor egész Franciaországban 70-80 ezer között ingadozott összlétszámuk. Honnan e rohamos létszámemelkedés és miért alakult ki Franciaországban ilyen nagy magyar kolónia az első világháború után?

A kialakító tényezők sorában mindenekelőtt a trianoni szerződésre (1920) kell rámutatnunk, amely az új határokon túl népünk fiait tízezerszámra juttatta koldusbotra. E szerencsétlenek első rajai rögtön a hatalomváltozás után külföldre kényszerültek. Azok a tönkretett existenciák pedig, akik az első vihart még kiállták, röviddel utóbb szintén külföldre kényszerültek. A franciaországi magyar bevándorlók zömét tehát az új államok területéről — Csehszlovákiából, Nagyromániából és Jugoszláviából — kiűldözött testvéreink alkották. Egy kisebb, de nagy átütő erejű csoport magából a csonkává lett hazából érkezett: azoknak a bukott politikusoknak személyében, akik az 1918/19-es bolsevista kísérlet felelősei voltak és akik bécsi táboraik feloszlása után, 1923/24-ben nagyrészt ugyancsak Franciaországban telepedtek le.

Nagy-Magyarország elszakított területeiről a szlávok és oláhok gonoszsága miatt kiszorult testvéreink azért mentek tömegesen éppen Franciaországba, mert ez az ország az első világháború befejeztével nélkülözte az újjáépítő munka során azt az egymilliót meghaladó munkáskezet, amely a háború áldozatává lett s így ott szívesen látott vendég volt az idegen munkás. A francia munkáshiány a kontinensen gyorsan ismertté lett s így az új hazát keresők figyelme elsősorban erre irányult annál is inkább, mert az Amerikai Egyesült Államok kapuit az alacsonyra szabott új bevándorlási kvótákkal gyakorlatilag bezárták előttük. Miként tehát a lengyel, olasz és fehérorosz tömegek, akként a kiűldözött magyarok rajai is Páris felé igyekeztek. Amennyire tehát az összefüggéseket ma látjuk, a két háború közti franciaországi magyar gyarmat kialakulását középeurópai és különösen franciaországi körülmények idézték elő.

Ismerve a kolónia eredetét, látjuk, hogy ez a húszas évek végén mintegy nyolcvanezer főt számláló franciaországi magyar népesség csupa új existenciát kezdő, tanácstalan és sorsüldözött emberekből tevődött össze. Ebben a napl gondokkal elfoglalt tarka társadalomba az első csoportosulások a kommunista pólus körül jöttek létre, azon csekély számú intellektuálisok körül, akik különféle nemzetközi segélyek birtokában mentesültek a mindennapi kenyérgondoktól és sok szabad idővel rendel-

keztek. Mivel ez az 1918/19-es politikai csoport, mint önálló emigráció ekkor már elvesztette számbeli erejét, Párisban úgy óhajtotta erőit növelni, hogy a kéznél lévő tájékozatlan, új helyzetüket még fel nem ismert, lelkiileg elégedetlen magyar tömegeket saját céljaira megszervezi.

Ez az egyéni érdekeket szolgáló szervezkedés, tulajdonképpen félrevezetés, lényegében a fővárosra, Párisra korlátozódott s az Emberi Jogokat Védő Liga magyar alosztályának megteremtésében jutott kifejezésre. Idők folyamán e forradalmi hagyományokat és lelkiállapotot őrző politikai alakulat mellett azonos ideológiával, de jórészt szociális és kulturális célzattal szelídebb csoportosulások is alakultak, aminek volt az Ady-Kör, a Horizont Klub, az Omnium Társaskör és a Transylvania Kölcsonösen Segélyező Egyesület. E társaskörökkel egyidejűleg több új megalapítás is történt, mint a rövid életű Párisi Újság (1923), a Párisi Munkás (1924), utóbb a Szikra, Párisi Futár, Párisi Hírlap és mások. Ez a szervezet, bármilyen kezdetleges és cseppfolyós állapotban volt is mindvégig, kezdetben mégis teljesen kezében tartotta a franciaországi magyar gyarmat lelkiismeretét és a Horthy-rezsim időnként bejelentett közeli bukásával ápolta a hazatérés reményét tagjaiban.

E monopolisztikus helyzet azonban egy-két esztendő múlva már megváltozott. A várt és számtalanszor bejelentett magyarországi felfordulás ugyanis nem következett be, sőt Bethlen István miniszterelnöksége alatt az ország kormányzata megszilárdult, így az üres politikai ígéretekben egyre kevesebben hittek. Azonfelül a franciaországi tartózkodás is hosszabbnak ígérkezett. A magyar kolóniának, mely a francia nyelvet még csak fogynakosan beszélte és nem volt kellő helyzetismerete, *orvos, iskola, jogi védelem és egy-két vigasztaló szó* is kellett, nem beszélve az ugyancsak jelentkező vágyról a magyar kultúra alkotásai iránt.

Ilyen körülmények között 1925-ben elérkezettnek látszott az idő arra, hogy a megváltozott lelkiállapotot felismerő, egyelőre maroknyi magyar csoport — a nem-bécsi intellektuálisok csoportja — s egy-két beérkezett ember, a követségi és más magyar állami tisztviselők segítségével, nemzeti érzéstől áthatva, szembeforduljanak az egyéni érdekeket hajhászó bukott politikusokkal és szellemi függvényeikkel. Ezek az új vezetők a dolgozók igazi érdekeit a politizálásnál fontosabbnak tartották s a kolónia egészségügyi, jogi és munkaügyi érdekeinek védelmére vállalkoztak, azokat vették programjukba s egyidejűleg gondoskodtak a kulturális igények megfelelő kielégítéséről is. Az új, valóban szociális és valóban demokratikus gondolat a párisi *Magyar Szövetség* megalakulásával, az említett 1925. évben jutott intézményes formában kifejezésre. 1928-ban e cél érdekében aztán egy külön *Magyar Ház* is épült s röviddel utóbb a Magyar Szövetség az összes franciaországi magyar egyesületek átfogó szervezete lett Franciaországi Magyar Szövetség néven. E szövetség kitartható munkájának eredményeképpen a harmincas években már egész hálózata épült ki a Magyar Ház szellemében működő egyesületeknek Páris-

ban, Lilleben, Grenobleban, Lyonban, Nizzában és más városi központokban.

A nyolcvanezres magyar kolónia életét 1925-től kezdve tehát két központból irányították: 1. az időben előbb létrejött s magukat "függetlenek" nevező szélső baloldali radikális klubokból és 2. a hivatalos magyar körökkel kapcsolatot tartó nemzeti szellemű Franciaországi Magyar Szövetségből. Ez a helyzet a második világháború végéig fennállott s a "független" és "hivatalos" kolónia érdekellentétei mindvégig megmaradtak, bár az előbbieket folyvást veszítettek létszámban és erőben egyaránt. 1945 után a független kolónia maradéka szolgált keretül a franciaországi magyar kommunista szervezkedésnek.

II. A független kolónia hangulata

A "független" kolóniába való tartozás külső ismertető jele, mint mondtuk, elsősorban az volt, hogy a szóbanforgó egyén vagy klub Magyarország akkori kormányával szemben ellenzéki álláspontot foglalt el s nem látogatta a Magyar Ház intézményeit és kulturális előadásait. Eszmeileg e kolónia marxista életfelfogást vallott s vezetői között több lehetett a magyarul beszélő, mint a magyar származású, főalakja azonban Károlyi Mihály gróf volt. S ha Ady Endrének, a "fajmagyart" tüzték is zászlójukra, bennük nem úgy sajgott a magyar élet, mint a nagy költőben. Nem voltak ők otthon a hepehupás vén Szilágyban s számukra Ady Endre csak egy forradalmi ideológia költője volt, miként ezt az Ady-magyarozatot Bölöni György "Az igazi Ady" c. munkájában (Páris, 1985) filozófiailag is fejtegette. De idegenek maradtak ők a Szajna partján is, hiába voltak szerelmesei a "Fény városának." "Ide vonz bennünket — írták — megmagyarázhatatlan szimpátiánk. Talán mert ide menekültek száz esztendőök óta Európa gúzsbakötött országainak szabadságszerelmesei. Talán mert itt élt Heine, Ibanez és Ady Endre." Ez az otthontalan lélek főképpen a nemzeti gondolat ellen háborgott, mert amiatt nem tudott érvényesülni. Magukat ilyen körülírással határozták meg: "Mi, Magyarország földjén született világpolgárok."

A független kolónia vezetői a magyar életet mindenféle szempontból fejtegették, csak éppen magyar szempontból nem. Közös kiindulási pontjukul Ady Endre remekbe készült verse szolgált a vén Dunáról:

Mindig ilyen bal volt itt a világ?
Eredendő bűn, lanyha vétek,
Hideglelés, vergődés, könny, aszály?
A Duna-parton sose éltek
Boldog, erős, kacagó népek?

A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szegény-kaloda,
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.

*Sose lesz másként, így rendeltetett!
Marmoltat a vén Duna habja.*

A Duna, e nagy Tanú, valóban csak szenvedő népeket látott; — vették tovább a történelmi kommentárt. "Legalább is idáig nem látott boldogulni széles partjain egyetlen nációt sem." De: "Vajon a Duna völgyének tragikus múltja és tragikus jelene jelenti-e egyben tragikus jövőjét is?" S ezen a ponton elválva Adytól, rózsás reményekbe hajló elgondolásokat készítettek: a fennálló határok alapján (a revízióról lemondva) egy nagy Duna-Konföderáció keretében látták a maguk számára kívánatos megoldást. Hatvan-hetven-milliós nagyhatalomról álmodtak, amely francia szövetségben működött volna a fennálló hatalmi helyzet fenntartása érdekében...

A független kolónia belpolitikai programja tisztán ideológiai szempontból készült. Úgy látták, hogy "a Duna-Tisza közt egy Keletről jött kicsiny nemzet él sok erénnyel, de még több hibával. Ennek a nemzetnek ezer esztendő sem volt elég arra, hogy beilleszkedjék a haladásba, a *nyugati* világba s komp-országnak maradt meg Kelet és Nyugat közt. Ez a félkeleti-félnyugati voltos vergődés a magyar tragikum." Hogy tehát a magyar tragikum megszűnjék, szerintük el kell úzni a feudálisnak mondott kormányt, szét kell osztani az urak földjét és szabályos *nyugati* izű demokrácia keretében uralomra kell jutatni a népet. Ezt hirdette Ady is, "az eljövendő új Magyarország forradalmi költője", akinek — szerintük — "a magyar forradalom, a Magyarországot töviről-hegyire átalakító új szellemi áramlatok" régi álma volt. Mert "Ady jelentősége abban áll — magyarázta Böllni — hogy azt hirdette: le kell rombolni a márt, a feudalizmus kezéből ki kell venni az uralmat, nyugati országot kell teremteni az elmaradt, az urak bűnei miatt lemaradt magyar földön, mert másként a magyarság elpusztul." Ez az általuk várt és remélt forradalom 1945-ben valóban bekövetkezett orosz segítséggel, de nem "szabályos izű nyugati demokráciát" eredményezett, hanem szabályos izű bolsevizmust.

Ezek a forradalmat előkészítő vezetők csak politizáltak, de semmit sem tettek az idegen uralom alá került magyar nemzetrészek érdekében, közt még a hozzájuk legközelebb álló kolónia ügyes-bajos dolgaival sem foglalkoztak, vagy ha igen, kevés köszönet volt abban. Embereiket viszont valósággal elriasztották a másik tábornótól, ahol orvos, kultúra, iskola, szabadság éppoly mértékben volt, mint helyesen értelmezett szocializmus és demokrácia. A kolónia ama tagjai, akik próbálkoztak a szélső baloldali programon gondolkodni, abban csak lelki tépelődésre kaphattak tápanyagot. Ha valakire, hát ezekre a bús magyarokra illett az az Ady-vers, amit Párisban oly sokszor szavaltak:

Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalomukból
Egy ifjú-ási könny, magyar könny:
Miért is?

A párisi ún. független kolónia könnyen megszámlálható vezetői több-ezer, alapjában jóérzésű, derék magyar embert vezettek félre éveken keresztül. Kilétük akkor mutatkozott meg a maga nyersségében, amikor 1945-ben bekövetkezett az orosz bolsevista megszállás. Ekkor ők az első vonatra felültek és felajánlották szolgálataikat a *keleti hódítónak*.

III. A hivatalos kolónia szelleme

A Haza testéből az összeomlás után kivált és külföldre szorult magyar csoportok öntudatosodása általában a régi hazához viszonyított valóminő állásfoglalással kezdődött. Ebben az állásfoglalásban, főként kezdetben, a nemzeti kolóniában is nagy szerepet játszott Ady Endre költészete. A nemzeti kolónia számára azonban Ady Endre nem a forradalmi Ady volt, hanem a gyökérről nőtt virágszál, a szívében magyar sorsot hordozó költő-óriás. De vele szemben is hamar meghatározták magukat: sorsukhoz símultak, mint a nagy költő is, de nem merültek el a kétségbeesés hullámaiban, hanem férfias elhatározással pozitív irányba törekedtek, miként ezt legszebben a kolónia akkori igazi filozófusa Ajtay Miklós dr., Erdély szülőtte fejezte ki "Új nép dala" c. dolgozatában. Ők az Ady-szimbólumhoz hamarosan hozzáadták Szabó Dezső és az akkori (még nemzeti irányú) Bajcsy-Zsilinszky Endre nevét is. Ez írók szellemének hatása alatt a nemzeti kolónia vezetői kezdettől fogva érezték, hogy "a nemzet mindenkit egyformán szerető család" s szükségesnek tartották, hogy "a nép szívében oltárt emeljenek a nemzet szentségének." A kolónia e második ága tehát kezdettől fogva a hazafias gondolat jegyében munkálkodott s nagy ideáljaiért messzenéző programot dolgozott ki.

Mivel hamar fellelismerték helyzetüket, a Fény városa nem rongthatta meg őket. Ha "szélvert papirként" csavarogtak is Páris kököcküin, elfáradva, "kemény könyökléssel egy káfé asztalán... fatornyos kis hazájukra" gondoltak s "kicsike falujukat" látva, "elszerelmesedtek." Érezték, hogy Párisból is "mély bódulat vonz és-Buda felé és magyar fül vár a Hargitán." De azért ezek a Nyugatra került magyarok is "öltögették nyelvüket" a régre s "új szekéren" jártak. Alapítottak egy magyar akadémiát, a Párisi Magyar Akadémiát s nagy álmaikat akörül szőtték. Ennek programja: "...egységbe tömöríteni az irodalom, a művészet és tudomány terén megnyilvánuló mindama törekvéseket, melyek egy haladó, tudatos, *nemzeti tradíciót és európai szellemet* átölelő magyar kultúrközösség megteremtését célozzák. E program — vallották — felöleli mindazokat a magyar célokat, amelyek hivatva vannak az új Magyarország felépítésén." Ennek az új Magyarországnak franciaföldi harcossai a magyar múltban, ha szerencsétlen is, több erényt találtak, semmint hibát. Így számukra a magyar történelme, ha kissé lassúnak tűnt is fel, virraszul szolgált a szomorú jelenben, mert vallották: "Egy nemzet értékei és jelentősége nem pillanatnyi helyzetében, hanem történelmében"

magyar nemzetnek nemessége van a nemzetek között." A határok módosítását ezért a legfontosabb külpolitikai célnak tekintették, amelynek gyakorlati kivitelezését az idő és körülmények határozzák meg. Belpolitikai mozzanatoktól ez a kérdés teljesen független. A revízió mértékét illetőleg különböztek ugyan a nézetek, de a kolóniának ez a csoportja egyetértett abban, hogy a mi nemzetünket vezető hely illeti meg Közép-Európában. A megmaradás kérdését eszerint így fogalmazták meg: "Elfoglalhatjuk-e valaha Közép-Európában a vezető helyet, amiről a márciusi fiatalok álmodtak? Megalkothatjuk-e valaha az erős, biztos, fiatalos államot, vagy belesüllyedünk a kis nemzetek reménytelenségébe?" E nagy sorsproblémára választ, biztos választ csak a Mindenható adhat. Annyit azonban az új Magyarország franciaországi harcosai is tudtak, hogy hitük van, az ő nemzedékük "többet akar, merészebbet, újabbat" mint 48 ifjai akartak. Küzdelmüket tettekkel is megmutatták, melyeknek bőséges irodalmi nyoma van.

A nagy cél felé vívó útként ők is a magyar-francia barátságot választották. Ezért egyik "céljuk a történelmi tévedések felett álló nagy, emberi francia kultúrához való közeledés, a két nemzet közti szellemi rokonszenv megteremtése és kifejlesztése" volt. S ha akkor még nem is értette az öreg Szajna a magyar imádságot, mégis hozzá folyamodtak, barátságát kérve:

Szajna, Szajna, hej szeretőbb lennél,
Ha látnád, otthon miként harcolnánk.

A nemzeti kolóniának a belpolitikát illetően sose volt kenyeré a "keresztény-nemzeti" ideológia, bármennyire is szíven feküdt e két szó politikamentes értelme. Ha a múlt nagyjai közül valakiért lelkesedett, az inkább Kossuth Lajos, vagy még inkább Tisza István volt. A forradalom gondolatától azonban távol álltak. A franciaországi nemzeti kolónia új magyar szintézis felé tört. Ezt a célt már akkor zászlójára írta, — 1925-ben — amikor odahaza még az 1918/19-es események visszahatásaként a tisztogatás tüze lángolt s amikor az úgynevezett reformnemzedék és hasonló gondolatok eléggé csírájukban voltak. Mire a magyar élet otthon felvirradt, az új magyarok Párisban annak már szorgalmas munkásai voltak. Új, népies ízű nemzeti demokráciáról álmodtak, a munkás és paraszt emberi jogainak visszaadásáról, arról, hogy ezek a társadalmi osztályok öntudatosan a nemzetalkotók sorába álljanak s így "a magyar társadalmi rétegek, a munkásság, parasztság és középosztály között a válaszfalak ledőljenek." A szellemieket illetően pedig olyan kultúrát sürgettek, amit nem kölcsönvett, hanem magyar metafizika(!) legyen át, tehát autonóm magyar kultúrát. Ennek az új kultúrának elterjesztésében — vallották — nagyban segítségükre lehet a francia civilizáció, melynek nyomán a magyar sajátságok jobban kitapinthatók, mint egyoldalú germán világtápnál.

Az új magyar kultúrát a bevándorolt társadalmi osztályok intellek-

tuális rétege venné vállára, az a réteg, amelynek tehetetlenségre kárhoztatott párisi képviselői "árvultan dűnnyögnek" s "kesergő levelet" írnak Arany Jánoshoz, a népi költőhöz s panaszozzák: "Helyük nem hitványabb Miklósénál." "Ne hidd, a szemem nem álmos és jó, ha szólok, mert nem fázom nagy határ mezőnkben, bátyám Arany János." Ez új, népi alapú kultúra és társadalmi szintézis egyik legszínesebb kifejezője Fodor József "Emlékszem falumra" c. költeménye. Abban így szól a költő:

Bízz bennem falum,
A te erős fiad vagyok én,
Ki kiszijja a városból a tudást,
Ki kemény homlokával
Tör utat a puhákon —

Ki farkas-gerinccel öleli meg
A város leányos derekát,
Létrehozva a szellem új fiait,
Az ész fortélyait párosítva
A te nagyszerű erőddel.

Szomorú dolog, hogy e fiatalos lendülettel megindult párisi magyar újjászületés nem tudott a külföldi magyarság, sem az otthoniak között elterjedni. Pedig a Párisi Magyar Akadémia, e gondolat letéteményese, igyekezett a magyarság nagy metropolisaiban: Budapesten, Bécsben, Berlinben, Temesvárt, Strasbourgban és az Amerikai Egyesült Államokban is híveket toborozni s az új magyarokat időszaki kiadványaival egymással közelebbi kapcsolathoz hozni. Ezek a kiadványok azonban elégtelennek bizonyultak és rendszeres sajtóorgánium hiányában nem alakulhatott ki szervezett gondolatközösség. Egyéb körülmények is akadályozták a szélesebb körű hullámverést. A húszas évek vége felé a magyar kormány már teljesen kiépítette külföldi tudományos intézeteinek hálózatát Bécsben, Berlinben, Rómában, Konstantinápolyban csakúgy mint magában Párisban is. Ez utóbbiak nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkezvén, magukhoz vonták azokat az erőket, amelyeket az Akadémia a maga szolgálatába szegődthetett volna. Egyébként ezidőben a reformgondolatok már a hazai magyar irodalomban is utat törtek maguknak.

Ha tehát a Párisi Magyar Akadémia jelentősége egyetemes magyar szempontból alig volt észrevehető, a magyar szellem történetében mégis örökszép fejezeteket írt a franciaországi magyar kolónia, melynek vezetői önzetlenül és nagy buzgalommal állították agyukat a magyarság megtartásának szolgálatába. Hála e jó magyar érzésű szervezőknek és a hivatalos körök erőfeszítésének, a harmincas évek derekán a franciaországi magyarság legnagyobb része szellemileg már egészséges volt és vallási, társadalmi, kulturális szükségleteinek kielégítése jórésztben biztosítottak látszott.

IV. A kolónia két ágának egyesítése

A harc a franciaországi magyar kolónia két ága között, ha folyton gyengülő erővel is, de mindig dúlt körülbelül 1930 teléig, amíg idegenben dolgozó testvéreink számára munkaalkalom bőségesen adódott. Az addig tartó jólétben — sajnos — elég sokan megfellelkeztek hovatarto-

zásukról, vagy keveset törődtek azzal. A nevezetes forduló óta azonban a gazdasági világválság több oldalról kezdte tépázni a magyar szigetet és a független kolónia tagjait is hajlamossá tette lelkiismeretvizsgálatra. Közülük nem egy el is érkezett világos önismerethez és honfihoz illő hazaszeretethez.

A növekedő munkanélküliség ugyanis megértette mindenkivel, hogy nem bizonyos társadalmi osztályhoz, vagy politikai ideológiához való tartozás a döntő tényező a kenyérkérdés körül megindult küzdelemben, hanem a nemzethez való tartozás: a franciák munkaengedélyt "idegennek" csak akkor adtak, ha arra "francia" nem akadt! Ha egyes magyar testvéreink eddig még hittek is nemzetek felett álló utópiákban, az élet kényszere most kiábrándította őket e hiedelemből. E nagy válság közepette a kolónia egyik reprezentatív alakja megírta: "Ha valaki elfelejtette melyik is az az emberi közösség vagy nemzet, amelynek gyökereiből ő kisarjadt, annak mostanában elég alkalma lehet megtanulni azt a kényszerűséget, hogy egy nemzethez való hozzátartozásnak nemcsak érzelmi, de érdekbeli, sőt létérdekbeli motívumai is vannak." "Akármilyen nehéz és fájdalmas is ezt megtenni, tudomásul kell venni, hogy habár az ország (Franciaország) határain belül vagyunk, a (francia) nemzet érdekeinek határain mindenképpen kívül állunk. *Ez a mi kívülre állításunk pedig a mi nemzeti megkülönböztetésünk tényében rejlik.*" A "mi lesz velünk?" tépelődései közt felmerült lelkükben a magyar haza képe, újra látták a kis falucska tornyát és mint Hock János és annyi más 18/19-es megtévedt magyar ellenállhatatlan erővel vágytak vissza az ősi közösségbe. "Csak egypár szó kell, néhány rövid hír az évek óta nem beszélt anyanyelven és rögtön megrendítő és megdöbbentő erővel érzi (az ember), hogy milyen mélyen, milyen kivonhatatlanul bennvan a magyar nyelvi és szellemi közösségben, — mindhalálig."

A Magyar Házat elkerülő, forradalmi illúziókban ringatózó magyarok nagy részének a harmincas évek közepe felé már nemcsak gazdasági pozíciója, hanem forradalmi hite is összeomlott. Mert azzal, hogy az általuk is sürgetett reformgondolatok hasznos elemeit a hivatalos magyar kormány Gömbös Gyula óta programjába illesztette, nem volt többé értelme az országon kívüli csatározásoknak, hisz nyitott kaput döngettek. Az egyik észak-franciaországi bányavárosból hallatszott fel a megtértek bűnbánó zsoltára:

A szívemben még nemrég a gőg ült,
De ma már megtörve állok itt.
Az idegen mély, fájó sebet szült
S kevélységem, óh jaj, hová vitt?
Elvitt, ahol nincs megállás többé.
S én, mint balgatag, senki, semmi.
Futottam egy mély szakadék felé,
Immigrációnak rabja lenni

Az idegen rabja másom nem lehet.
Mint egyedül hitvány, vézna testem.
Hány-vet sorsom, mint kóbor ebet.
A nagy világ csavargója lettem!
S amíg testem' az idegen gyótt,
Lelkem addig szülőföldem' járja.
Ki ma aiet oda pihenni,
Hol az edes, bekes ottlani várja

A kétágú kolónia egyesítésének gondolata ekkor napirendre került. Az egyesülést a Franciaországi Magyar Szövetség keretében szándékoztak megvalósítani. Nagy lojalitással megírták egyes szélsőséges politizálók, hogy "létezik itt Párisban egy Magyar Ház, amely technikai felszerelésével a legkomolyabb és leghasznosabb alapját képezheti az itt élő magyarság szociális és kulturális szükségleteinek." Ami pedig az egyesülés szellemét illeti, már azt is világosan körvonalozták: "Ha pedig a mi teljesen bizonytalan sorsunk érdekében állunk egy tömegbe, akkor ennek a tömegnek nem lehet erősebb összetartó ereje, mint az a sorsközösség, amely a mi magyarságunkból fakad. A mi magyarságunk erejében vannak meg azok a megoldások, amelyeknek szüksége kivétel nélkül mindnyájunkra egyformán vonatkozik."

... Ime itt álltunk, amikor a második világháború kitört. Ekkor azonban egyszerre megint minden kétségesse lett és minden füstbe ment. Ez is magyar tragédia.

A kanadai magyarság küzdelme önmagáért

A kanadai magyarság kialakulása

Az Európából Amerikába kivándorlók a múlt században szinte kizárólag az Egyesült Államokba igyekeztek. Ezt az országot tartották akkor a korlátlan lehetőségek hazájának, ahol mindenki könnyű szerrel meggazdagodhat. Kanada még fejletlen ország volt s róla a Voltaire által elterjesztett hamis vélemény forgott közszájon, mely szerint itt mindent "hó és jég takar." A magyarságra sem gyakorolt ekkor Kanada különösebb vonzóerőt. Jellemző tünete ennek, hogy az itt letelepült első 55 család nem is közvetlenül Magyarországból érkezett, hanem az U.S.A. területéről vándorolt be.

A kanadai magyar telepek kialakulása így szinte teljes egészében a 20. század első felére esett, amikor a nagyobb arányú, általános kanadai bevándorlás is lezajlott. Ezt a fordulatot az ottawai kormányzervek idézték elő, amidőn elhatározták, hogy a hatalmas kiterjedésű nyugatkanadai füves pusztákat (*prairies*) benépesítik, az erdőségeket kitermelik és a bevándorlók vonzására ingyen utalnak ki földet. E politika eredményeként 1901 és 1913 között 2,750,000 lélek, évente tehát több mint 200,000 ember érkezett az országba — köztük számos magyar is.

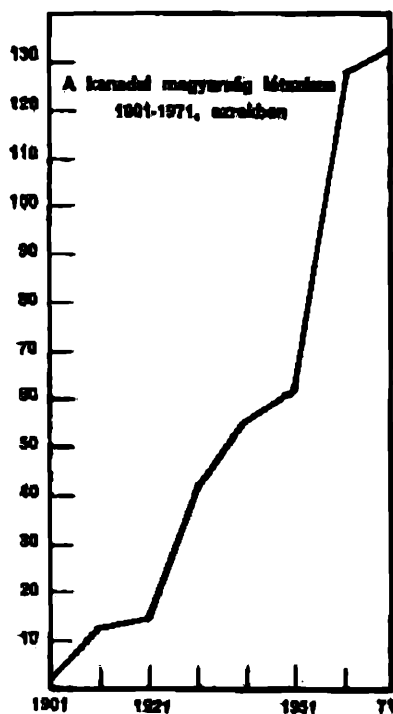
Az első magyar bevándorlókat az akkor dúló amerikai mezőgazdasági válság sodorta ide (1886, 1888) s a Saskatchewan nevű tartományban telepedtek le, megalakítva a két első kanadai magyar falut: Kaposvárt és Eszterházyt. A magyar telepek a 20. század elején gyorsuló ütemben sokasodni kezdtek, mert a Magyarországon is végigsöpört mezőgaz-

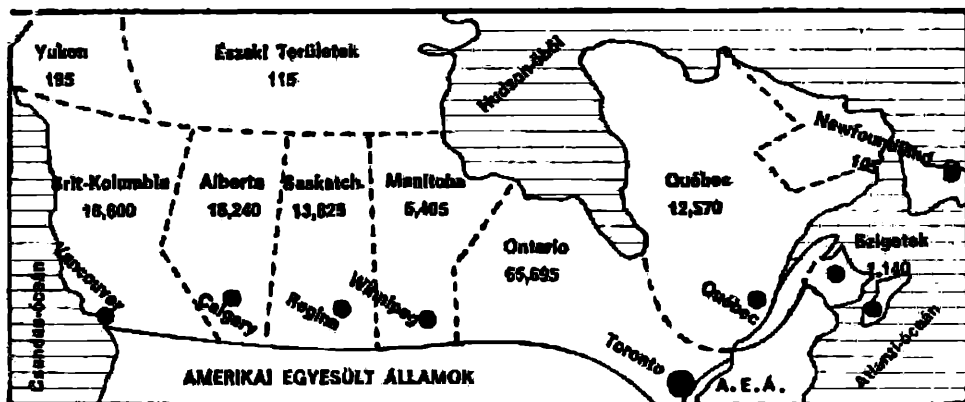
dasági válság, valamint a nagybirtokok fojtogató gyűrűje egyre újabb és újabb családokat kényszerített távozásra. Ezek a "gazdasági menekültek" főleg Magyarország északkeleti vidékéről származtak: Zemplén, Gömör, Abaúj, Hont, Nógrád, Szabolcs, Szatmár és Borsod megyéből s az akkori kanadai településpolitika értelmében szintén a nyugati füves-erdős tájakra kerültek, Kanada mai bőven termő búza vidékére.

Az első világháború alatt a bevándorlás szünetelt. De azután ismét megindult s a második világháború kitöréséig folytatódott, bár kisebb ütemben, mert az 1930-as évek világválsága Kanadát is súlyosan érintette. Az ország ekkor gátakat állított az újabb tömeges bevándorlás elé. Így a két háború közötti bevándorlás tulajdonképpen csak az 1925-1929 években folyt. Az ekkor jött magyar bevándorlók túlnyomó többsége a Trianonban elszakított területekről eredt: Erdélyből, a Felvidékről és Dél-Magyarországról. Kivándorlásuk indító oka az utódállamok magyarokat üldöző politikája volt. Az új és mesterséges államok azt tűzték ki ugyanis leg hamarabb elérendő céljukul, hogy aránytalanul megnagyobbodott országuk számára vezetőréteget, középosztályt alkossanak. Evégből az állami főhatalom megváltozása után az ottmaradt középosztály jellegű magyar elemeket: tisztviselőket, tanárokat, jobb iparosokat, gazdasági szakembereket, ügyvédek és orvosokat fokozatosan kiűldözték állásukból. A tönkretett exisztenciák a már túlságosan is telített csonka magyar hazában nem voltak elhelyezhetők, így nem maradt számukra más megoldás, mint kivándorolni az akkori két, idegeneket felvevő országba: Franciaországba vagy a tengerentúli Kanadába.

Itt Kanadában ez a középosztály jellegűen színezett elem már nem annyira a pionír munkát igénylő mezőgazdasági vidékek felé irányult, — az ingyenes földjuttatás egyébként is megszűnt, — hanem az akkor gyors ütemben fejlődő dohány- és iparvidékre, elsősorban az Ontario nevű tartományba, a Windsor-Toronto-Timmins városokkal körülfogott rendkívül gazdag területre. Ez lett a második, az úgynevezett *keletkanadai* magyar telepvidék.

A harmadik nagy magyar bevándorlási hullám az újabb világháború után érkezett Kanadába, főleg 1949-től kezdődően, s kizárólag a bolse-

A kanadai magyarság földrajzi elhelyezkedése az 1971-es népszámlálás szerint.

vizmus által előzött, túlnyomórészt a csonka haza területéről származó elemekből tevődött össze, akik mint DP-ik megelőzőleg éveken át Európa nyomortanyáin várakoztak a szerencsés bebocsátásra. Ez a bevándorló réteg társadalmi szempontból ismét más elemeket juttatott Kanadába: a nemzeti Magyarország egykori politikailag gondolkodó rétegét, köztük sok magasrangú állami tisztviselőt, katonát, tanárt, orvost, ügyvédet, bírót, gazdasági szakembert és papot, szóval kimondottan értelmiségi elemet. Számukat öregbítették azok az intellektuálisok és ipari szakemberek, akik az 1956-os forradalom bukása után nagyobb tömegben jöttek Kanadába. Mindezek szétszóródtak ugyan az ország egész területén, de aránylag nagy csoportok telepedtek meg a gazdag Ontario tartományban Toronto környékén és a vele szomszédos Québec tartomány montreáli körzetében. Így a kanadai magyarság súlypontja mégjobban kelet felé tolódott el.

E többrendbeli bevándorlási hullám eredményeként ma (1975) körülbelül 150,000 főre tehető a kanadai magyarság létszáma. Ez a népesség a következő megoszlásban helyezkedik el: a zöm, mintegy 100,000 lélek, a keletkanadai dohány- és iparvidéken lakik, Ontario és Québec tartományban; körülbelül 35,000 magyar a búzatermő és olajat, gázt adó Közép-Kanadában él: Alberta, Saskatchewan és Manitoba tartományban; míg körülbelül 18,000 lélek a tengerparti British-Columbiában és egyebütt szórványban. Ebben a másfél százezres tömegben a régi Magyarország minden vidéke képviselve van: az elszakított területek éppúgy mint a csonka ország s benne a nemzeti társadalom minden rétege feltalálható: földművesek éppúgy, mint iparosok, kereskedők, tisztviselők és értelmiségiek. A kanadai magyarság tehát kicsinyben pontos keresztmetszetét adja a régi magyar társadalomnak.